

Lunds universitet

Socialhögskolan

SoL 065

Höstterminen 2001

FÅNGAD?

*

EN UNDERSÖKNING OM DROGER PÅ

KRIMINALVÅRDSANSTALT

Författare: Lotta Vahér

Handledare: Kerstin Svensson

Abstract

The purpose of the study was to analyse the impact of drug dealing and drug control in prison and to illustrate the institutional social system.

My issues were:

- Do the prison authorities have any action plans for the future concerning the combat against drugs ?
- Are drugs in prison commonly considered being a problem ? And if so- what is the extent of the drug problem in prison?
- Does this phenomena touch personnel and inmates, and if so - in which way ?
- Are today's methods of control sufficient, or can better ways for drug control be envisioned ?
- How can it be explained that there is a phenomena of drugs in prison ?
- Can any underlying rules be found that describe the behaviour of the different actors in an institution ?

The paper is based on qualitative interviews and literature. My conclusion was that drugs can be said to play a role in helping the inmate to maintain part of his identity. The official purpose of the controls at the institution, is to prohibit the introduction and possession of drugs, but can also be seen as a means of discipline.

<u>Innehållsförteckning</u>	<u>sida</u>
Förord	3
Kapitel 1	4
1.1 Problemformulering	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Urval	6
1.4 Etiska reflektioner	7
1.5 Metod	8
1.6 Analysarbetet	10
1.7 Reflektioner kring den teoretiska referensramen	10
1.7.1 Goffman	11
1.7.2 Foucault	11
1.7.3 Mathiesen	12
1.7.4 Kriminalvårdens rapporter	13
1.8 Fortsatt framställning	13
Kapitel 2	15
2.1 Kriminalvård	15
2.2 Fängelse	16
2.2.1 Säkerhetsklass	18
2.3 Kriminalvårdsanstalt Malmö- Kirseberg	18
2.4 Kriminalvårdens rapporter	19
2.4.1 Kriminalvårdens redovisning om drogsituationen (KROD) 2000	19
2.4.2 Kriminalvårdens centrala beredningsgrupp i drogfrågor (CDG)	19
Kapitel 3	21
3.1 Inledning till redovisning och analys av intervjuerna	21
3.2 Fenomenet droger på kriminalvårdsanstalt	21
3.3 Förekomst av droger	22
Kapitel 4	25
4.1 Personal	25
4.1.1 Maktförhållande	25
4.1.2 Det dagliga arbetet	26

Kapitel 4 (forts.)	
4.2	Intagna 28
4.2.1	Anpassningsstrategier 29
4.2.2	Anstaltslivet 31
4.2.3	Belöning och bestraffning 32
Kapitel 5	35
5.1	Missbruk 35
5.1.1	Kriminalvårdens definitioner av missbrukare 35
5.1.2	Åtgärdsförslag 36
5.2	Påföljder på kriminalvårdsanstalt 38
5.3	Behandling 40
5.3.1	Kriminalvårdens insatser 41
5.3.2	Behandlingsinsatser och förändring 42
Kapitel 6	45
6.1	Hur kommer drogerna in och vem för in dem? 45
6.2	Kontroll – idag och i framtiden 46
6.2.1	Urinprov 46
6.2.2	Visitation av lokaler 47
6.2.3	Andra kontrollåtgärder 47
6.2.4	Kontroller i samband med besök 47
6.2.5	Kontroll av de intagna 49
6.2.6	Reflektioner kring kontroller 50
Kapitel 7	51
7.1	Teori & resultat 51
7.1.1	Droger och drogkontroller 51
7.1.2	Kriminalvårdsanstalt som socialt system 54
7.1.3	Slutsats 54
7.2	Författarens reflektioner & slutdiskussion 54
	Källförteckning 57

Förord

Ambitionen med detta arbete är att ge en blick av hur dagens kriminalvårdsanstalter – fängelser- kan sägas fungera i förhållande till devisen ”ett narkotikafritt samhälle”.

Kriminalvård i allmänhet och fängelser i synnerhet har alltid intresserat mig, så detta arbete har varit en spännande resa in i denna främmande värld.

Min ursprungliga uppsatsplan kunde inte hållas, antalet intervjuer blev hälften av det jag hade hoppats kunna göra. För att kortfattat beskriva problematiken, vill jag citera Ratata: ”Trots alla goda intentioner, blir det inte som man vill. Vi gjorde nog vårt bästa, men det räckte inte till” (Scocco/ Ekelund).

Jag vill tacka min kontaktperson på Kriminalvårdsanstalt Malmö- Kirseberg som hjälpte mig att organisera intervjuerna. Ett stort tack riktas även till de personer som ställde upp på intervjuerna, utan Er hade inte detta arbete kunnat genomföras.

Ett tack riktas även till Kerstin Svensson, min handledare under arbetets gång.

Kapitel 1

1.1 Problemformulering

En anstalt kan karakteriseras som en i högre eller mindre grad sluten institution, vars väggar, staket eller murar omsluter de som vistas där. De intagna övervakas, deras rörelsefrihet är inskränkt och de tvingas underkasta sig olika kontrollåtgärder. Men anstalterna är inte drogfria, det är ”allmänt känt” att droger förekommer på svenska anstalter. In genom nätet av visitationer och droganalyser letar sig drogerna, förbi vårdare och den kontrollapparat man kan säga hela anstalten utgör. Hur kan detta ske? Hur kommer drogerna in och vem för in dem? Vilka orsaker ligger bakom fenomenet – är det hopp om ekonomisk vinning, ett sätt att lindra abstinens, en metod för att fly från en grå vardag eller kan man finna andra förklaringar? Fängelsestraff är i Sverige den yttersta fysiska sanktionen som kan utdömas enligt rådande lagstiftning. Enligt Foucault (1998) lämnar fängelsestraffet rum för ett visst mått av fysiskt lidande. Straffets maktförhållanden har fortfarande grepp om kroppen, de omger den, etiketterar den, plågar den, tvingar den att arbeta och delta i ceremonier. Foucault är kritisk till fängelset, menar att det fyller en helt annan funktion än den officiella att rehabilitera förbrytare.

Huvudmålet för den svenska narkotikapolitiken är ett narkotikafritt samhälle, ett mål som anses möjligt att nå med en restriktiv kontrollpolitik. Tron på att man genom repression kan minska narkotikakonsumtionen, har lett till upprepade utvidgningar av listan över straffbelagda handlingar och återkommande utökningar av straffsattserna (Goldberg, 2000). Ett fängelse kan liknas vid ett samhälle i samhället, de intagna lever sitt liv innanför murarna och där finns de flesta faciliteter som hör livet till. I detta ”mikrosamhälle” förekommer droger, kontrollen är otillräcklig eller så finns det helt enkelt en gräns för hur långt kontrollens tentakler kan nå. Frågan är att om kontrollen brister, vad kan det då bero på? Ställer man detta fenomen i relation till samhället i stort- kan man då säga att det är realistiskt att ha ”ett narkotikafritt samhälle” som mål för den nationella narkotikapolitiken, om det finns svårigheter att hålla en avgränsad och förhållandevis lättkontrollerad enhet narkotikafri?

Morner (2001) menar att den trend som pekar på ökad användning av narkotika och ökad acceptans i samhället, kan leda till en förtroendekris mot narkotikapolitiken i stort. En förbudspolitik kräver enligt honom folklig legitimitet. Man kan tänka sig att i och med droger förekommer på anstalter, kan detta fenomen bidra till att ”folket” förlorar tron på

förbudspolitiken. Kan man anse att fenomenet droger på anstalt är ett kontrollproblem? Eller är det ett problem som grundar sig på relationen mellan å ena sidan kontroll och å andra sidan respekt för den intagnes integritet?

En anstalt kan sägas utgöra ett socialt system, något som enligt Brante och Fasth (1982) bland annat kan förklaras som ett system bestående av handlande individer i samspel med varandra. Systemet utmärks oftast av en social struktur, som innehåller de underliggande regler och ordningar som determinerar sociala relationer och observerbara sociala fenomen. Vad kan man säga om anstalten som socialt system? Kan man se att det påverkas av att det är en total institution?

Att droger förekommer på anstalt borde drabba såväl personal som intagna. Personalens arbetsmiljö och säkerhet borde påverkas, arbetet i sig är inte riskfritt och om de intagna är drogpåverkade försvårar det möjligheten att förutsäga beteende. Bland de intagna kan man tänka sig att det finns en uppdelning mellan de som vill ha in droger och de som inte vill. Hur påverkar fenomenet det dagliga livet och relationen mellan personal och intagna? Det finns på en institution skillnad mellan de intagna och personal, det kan sägas att det utövas makt i det att personalen bestämmer mer än de intagna (Repstad, 1998). Brante och Fasth (1982) menar att tvång är tillämpad makt, en konkret form av kontroll som utgår från lagsystemet och de sanktionsmekanismer som är knutna därtill.

Fokus i uppsatsen ligger på fenomenet droger på kriminalvårdsanstalt. De problemområden jag vill belysa är dels vilka handlingsplaner eller mål kriminalvården satt för att komma till rätta med problemet. Dels är det befintliga kontrollmetoder och hur personal och intagna upplever situationen.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med undersökningen är dels att undersöka vilken funktion droger och drogkontroller fyller på kriminalvårdsanstalt, dels att belysa anstalt som socialt system.

De frågeställningar jag grundat mitt arbete på är följande:

- Har kriminalvården några handlingsplaner inför framtiden vad gäller bekämpningen av droger?

- Upplevs droger på anstalt som ett problem av de som är berörda? Om så är fallet – hur stort kan man säga att problemet är?
- Påverkar fenomenet droger på anstalt personal och intagna, och i så fall på vilket sätt?
- Är dagens kontrollmetoder tillräckliga, eller kan man se möjligheter utöver detta för att mer effektivt kontrollera droger?
- Hur kan man förklara att fenomenet droger på anstalt existerar?
- Kan man hitta några underliggande regler mellan aktörerna på anstalt?

1.3 Urval

Min insamling av primärmaterial är begränsad till en observationsmiljö –

Kriminalvårdsanstalt Malmö- Kirseberg. En anledning till att jag valde denna anstalt är att det är en säkerhetsklass II- anstalt (se förklaring s 16), då min tanke var att fenomenet skulle bli synligare och mer lättförståeligt på en anstalt med högre säkerhet och därmed kontroll.

Huvudanledningen kan dock sägas vara att jag besökte anstalten på ett studiebesök under en vecka i maj 1999. Jag tror att den kunskap jag fick om anstalten under det besöket, även om den givetvis är ytterst begränsad, kan bidra till en ökad förståelse för det fenomen jag undersöker.

Man kan diskutera hur stort urvalet skall vara, men Trost (1997) menar att ett fåtal väl utförda intervjuer är mer värda än ett flertal mindre väl genomförda. Jag vet inte om jag kan säga att mina intervjuer var väl utförda, men de blev färre än förväntat. Min intention var att intervjua tre personal och tre intagna, detta för att få ”båda sidors” syn på fenomenet och ha en möjlighet att se mönster i deras svar. Även om de alla är olika personer kan man säga att de utöver detta representerar två olika subkulturer – kriminalvårdarnas och de intagnas. Tyvärr föll mina planer för antalet intervjuer. Jag hade fortlöpande kontakt med anstalten och lovades intervjuer, men av olika anledningar gick inte alla att genomföra. Totalt har tre intervjuer genomförts, två med personal och en med intagen. Detta påverkar uppsatsen och analysen, då det är problematiskt att dra generella slutsatser utifrån ett så litet urval. Därför får man vara medveten om att de resultat som presenteras vad gäller de intagna grundas på *en* människas svar och upplevelser.

Urvalet skedde i samråd med min kontaktperson på anstalten, som i sin tur gjorde det faktiska urvalet. Vi diskuterade vilka kriterier som skulle gälla i urvalet och jag framförde mina

önskemål om skillnader i till exempel kön, ålder, anställningstid, missbruk och strafftid. Man kan fundera över hur det faktiska urvalet av personal och framför allt den intagne gjorts. Det kan vara så att man mer eller mindre medvetet väljer ut någon som inte är allt för kritisk mot verksamheten eller som man vet inte framför några ”känsliga” åsikter.

Mina intervjupersoner har valt att vara anonyma. Vad gäller personal har mina frågor inte speglat utövandet av yrkesrollen, utan snarare hur den upplevs i förhållande till att det förekommer droger på anstalten. Därför anser jag att inte att uppgifter om personalens identitet har någon relevans för undersökningen.

Kort presentation av de intervjuade;

Respondent 1. Man, medelålders, arbetat som kriminalvårdare sedan början av 1980- talet, dels på Malmö- Kirseberg och dels på öppna anstalter. Han har gedigen erfarenhet av arbetet och har sett de förändringar som skett inom kriminalvården under sin anställningstid. Idag arbetar han som kriminalvårdare på avdelningen för sexualförbrytare. Benämns i den fortsatta framställningen som ”den manlige vårdaren”.

Respondent 2. Kvinna, ung, har arbetat som kriminalvårdare sedan början av år 2001 på Malmö- Kirseberg. Hon arbetar på Motivationsavdelningen. Benämns i den fortsatta framställningen som ”den kvinnliga vårdaren”.

Respondent 3. Intagen. Benämns i den fortsatta framställningen som ”den intagne”.

Då antalet intervjuer blev färre än beräknat, har jag i högre utsträckning lutat mig mot tidigare forskning och teorier. Tongivande är Foucault och Goffman, vars arbete kan anses utgöra grunden för förståelsen av fenomenen fängelse och inspärning. Andra har drivit denna forskning framåt, men deras arbete vilar ofta på den grund Foucault och Goffman lagt.

1.4 Etiska reflektioner

Trost (1997) menar att de som intervjuas har rätt till sin egen integritet och sin egen värdighet. Det var skillnad att intervju personal och intagen. Personalen representerar en tydlig roll, markerad genom uniform och befogenheter. Den yrkesrollen känns svårkränkt i intervjusituationen. Men den intagne, vad har han för roll? Goffman menar att det sker en rollinskränkning på en total institution. Den intagne får bara en roll, klientrollen, och den rollen skall vara tämligen passiv och beroende (Repstad, 1998). Jag kände att det var svårt att

veta vad som kunde uppfattas som kränkande, svårt att veta hur mina frågor skulle upplevas och vad de "gjorde med" den intagne. Hur man än försöker är det omöjligt att leva sig in i hur hans situation och vardag kan gestalta sig.

Jag har inte frågat den intagne vad han är dömd för. Innan intervjun funderade jag mycket över detta, men beslutade mig för att inte göra det. Dels ansåg jag inte att den informationen var relevant för min undersökning, utan snarare för att stilla min nyfikenhet. Dels var jag rädd för att vetskapen om vilken typ av brott han dömts för skulle inverka menligt på min objektivitet, att jag skulle värdera svaren utifrån den kunskapen. Så jag valde bort den frågan, vilket jag känner har underlättat analysarbetet. Det som är viktigt för mig i den här undersökningen är att försöka förklara och förstå hur fenomenet upplevs, vilka tankar och känslor som finns kring droger i anstaltsmiljön. Det är människan jag vill spegla, men inte i ljuset av det brott han begått.

1.5 Metod

Uppsatsen grundas på en kvalitativ undersökning. Datainsamling har skett i form av kvalitativa intervjuer, något som enligt Trost (1997) kännetecknas av att man ställer enkla och raka frågor och får komplexa och innehållsrika svar. Intervju som datainsamlingsmetod borgar för att få flera olika perspektiv på den undersökta problematiken, varje människa och hennes upplevelse av olika fenomen är ju som bekant unik. Trost menar att den kvalitativa intervjun bland annat går ut på att försöka förstå hur intervjupersonen tänker och känner, vilka erfarenheter den har och hur dennes föreställningsvärld ser ut. En svaghet i intervjuförfarandet har varit min brist på rutin och erfarenhet vad gäller denna form av datainsamling, vilket man med all sannolikhet kan säga utgör en form av felkälla. Intervjuerna kan sägas vara ett fältarbete, något som Brante och Fasth (1982) menar är en metod för insamlande av data i en naturlig miljö, till exempel intervjuer i hemmet.

Mina intervjuer har skett i anstaltens besöksrum, en lokal som kan ses som relativt neutral i detta komplex av gallergrindar och låsta dörrar. Goffman (1983) anser att besöksrummet vid totala institutioner är betydelsefullt, då dess möblering och det sätt man uppträder på vanligen ligger närmre omvärldens normer än de som upprätthålls i den intagnes egentliga institutionsmiljö. Trost (a.a.) betonar betydelsen av att miljön där intervjun sker skall vara så ostörd som möjligt, samtidigt som den skall vara trygg för den intervjuade. Besöksrummen

har utifrån detta fungerat väl, intervjuerna har inte blivit avbrutna och då miljön är välkänd för de intervjuade kan man beteckna den som trygg. Här kan man i och för sig diskutera skillnad i trygghetsgrad mellan personal och intagna. Även om besöksrummen, åtminstone för mig, kan upplevas som en neutral plats, kan man tänka sig att intagna känner det lika mycket som ett fängelse där som vad det gör på avdelningen.

Under intervjun med den intagne satt personal med. Detta var en säkerhetsåtgärd från anstaltens sida, då jag inte var att räkna som myndighetsperson eller var känd sedan tidigare. Detta har med all sannolikhet påverkat den intagnes svar. Den bild den intagne gett mig kan sägas vara den ”officiella”, de svar han gett är de som personalen kan höra. Detta kan sägas betyda att de svar jag fått från samtliga respondenter är den officiella versionen. Dessutom tror jag inte att den intagne hade varit så mycket mer frispråkig även om jag träffat honom ensam, då det finns intresse av att dölja dessa uppgifter.

Vid intervjuerna har jag bandat samtalen, en metod som lämnar intervjuaren fri att delta i det samtal och den relation som utvecklas under mötet och fånga upp den ordlösa kommunikationen. Trost (1997) menar att fördelen med bandspelade intervjuer är att man kan lyssna till tonfall och ordval efteråt och dessutom kan skriva ut intervjun och läsa ordagrant vad som sagts. En nackdel, förutom tidsåtgången vid utskrift, menar Trost är att många, trots att de accepterat bandspelaren, blir hämmade och besvärade.

De bandinspelade intervjuerna har jag skrivit ut i hela sin längd, kanske en följd av att jag är orutinerad och inte vill förlora någon information eller nyanser genom att göra en första felaktig sortering. Därför är det ursprungliga materialet omfattande och inte relevant i hela sin längd, varför det som presenteras är att betrakta som en sammanfattning. Innehållet i det som sagts under intervjuerna har dock inte ändrats. De citat som används i avhandlingen är omgjorda från talspråk till skriftspråk. Detta är något som Trost (a.a.) menar att man bör göra av respekt för den intervjuades personliga integritet, då vårt talspråk inte alltid är särdeles smickrande. Under sammanställningen har jag ansträngt mig för att presentera materialet objektivt, så att det inte blivit vinklat utifrån mina egna värderingar eller fördomar. Samtidigt blir det väl en viss vinkling genom att man väljer att lägga fokus på de områden som intresserar en mest.

Under mina intervjuer utgick jag från en intervjuguide med ett antal vida temafrågor. Standardisering anger till vilken grad frågor och situation är densamma för alla intervjuade, där standard innebär avsaknad av variation. Den kvalitativa intervjun utmärks av en låg grad av standardisering, vilket bland annat innebär att man formulerar sig efter den intervjuades språkbruk, att man ställer frågorna i den ordning de passar och att den intervjuade gärna får styra ordningsföljden. Vid en låg grad av standardisering är variationsmöjligheterna stor. En ostrukturerad fråga kan beskrivas som språkligt och innehållsmässigt vag, vilket ger den intervjuade en relativ tolkningsfrihet (Brante och Fasth, 1982). Min intervjuguide har varit ostandardiserad och frågorna ostrukturerade, intervjupersonerna har inte varit styrda av bestämda svarsalternativ.

1.6 Analysarbetet

Enligt Trost (1997) finns det inga gemensamma spelregler för bearbetning av material inhämtat via kvalitativa intervjuer, snarare menar han att bearbetning, analys och tolkning är beroende av den enskildes tycke och smak. För att i bearbetningsfasen få struktur på mitt intervjumaterial, valde jag att dela in min undersökning i nio temaområden (se sidan ??). Utifrån dessa temaområden gjorde jag en sortering av intervjumaterialet, baserat på vilka svar jag ansåg var relevanta.

Utöver det genom intervjuer insamlade materialet har en sekundäranalys gjorts, i form av att relevant litteratur och forskning studerats. Enligt Brante och Fasth (1982) kan sekundäranalys förklaras som en utvärdering av material som primärt samlats in, bearbetats och sammanställts av någon annan för ett annat ändamål.

Det insamlade materialet har jag sedan analyserat med hjälp av litteratur, teorier och även kriminalvårdens rapporter. De teoretiker som är tongivande i mitt analysarbete presenteras i avsnitt 1.7. Begreppet analys kan beskrivas som en uppdelning av ett fenomen i sina beståndsdelar, i syfte att utforska till exempel dess natur eller funktioner (Brante & Fasth, 1982). I presentationen vävs de olika källorna samman, förhoppningsvis med resultatet att en fullgod av det undersökta växer fram. Det har varit min strävan genom arbetet att försöka förstå och i möjligaste mån förklara den bild respondenterna gett.

Litteratur och övriga källor till sekundäranalysen återfinns i källförteckningen.

1.7 Reflektioner kring den teoretiska referensramen

Det primärmaterial jag fått genom intervjuerna har jag i analysen kopplat till olika förståelsemodeller och teorier. Till hjälp med att förstå det fenomen jag har undersökt under studiens gång, har jag i huvudsak använt mig av tre källor. Dessa skulle jag inledningsvis vilja presentera kortfattat.

1.7.1 Goffman

Goffman myntade begreppet totala institutioner, med vilket han avser en extrem form av verksamhet där aktörerna upplever en stark brist på kontakt med omvärlden. En typisk total institution är avsides belägen, har låsta dörrar och omfattande restriktioner vad gäller kontakten med yttvärlden. Att institutionen kontrollerar alla, eller väldigt många, av de intagnas aktiviteter och dagliga liv är ytterligare ett kännetecken för den totala institutionen (Repstad, 1998).

Vardagen är ofta inrutad i ett mönster som andra har bestämt och karakteristiskt för de totala institutionerna är att de intagna har obetydliga kunskaper om och föga inflytande på de beslut som fattas om deras framtid. Vistelsen på en total institution innebär enligt Goffman en mortifikationsprocess, bestående av flera stadier där den intagnes gamla jag successivt skall dödförklaras. Goffman ser på mänskliga relationer som präglade av kreativitet, meningssökande och strategisk planering, varför han menar att intagna på totala institutioner utvecklar strategier för att bevara sin identitet. På den totala institutionen får den intagne bara en roll, klientrollen, vilket Goffman menar innebär en rollinskränkning. Privilegesystemet är centralt på totala institutioner, belöningar ges i utbyte mot konformitet och lydighet medan bestraffningar i olika former utgör den andra polen. De intagna ser Goffman som strateger, som trots ett snävt handlingsutrymme utvecklar olika former av anpassningsstrategier (Repstad, 1998).

Goffman har kritiserats för att vara partisk och bara betrakta institutionerna ur de tvångsplacerades synvinkel. Även om han håller med om att han är ensidig, försvarar han sig med att det vanligtvis är de officiella perspektiven som dominerar i debatten. Dessutom har Goffman kritiserats för att undervärdera de humana drag som trots allt kan finnas inom institutionslivet, även om de intagna är tvångsrekryterade (Repstad, 1998).

1.7.2 Foucault

Foucaults arbete har haft betydelse för förståelsen av makt, disciplinering och normalisering. Han hävdar att makt inte består av själva utövandet eller konkreta personliga egenskaper, utan menar att makt är ett relationsbegrepp och ett sätt att karakterisera och förstå sociala situationer (Dahlgren och Kristiansen (red), 1994). I sin bok *Övervakning och straff* (1998) diskuterar Foucault straffets utveckling från grymma kropps- och dödsstraff till inspärning i fängelser, i termer av betydelsen av disciplinering och övervakning. Det moderna fängelsestraffet normaliserar, normens makt styr disciplineringsteknikerna.

Foucault menar att "fängelsereformen" föds ungefär samtidigt som själva fängelset, att den på ett sätt utgör dess program. Redan från början utpekades fängelset som realitet och i sina synliga verkningar som straffrättens stora misslyckande, bland annat genom att fängelset möjliggör och rent av uppmuntrar tillkomsten av en miljö av förbrytare. Straffrätten syftar enligt Wennberg (1998) till att påverka människors handlings sätt, så att de avhåller sig från att utföra vissa samhällsfarliga handlingar som har kriminaliserats. Hon menar att straffet är repressivt, det ger upphov till nytt lidande utan att lindra eller kompensera någon skada. Den grundläggande tanken i straffrätten är att samhället skall orsaka lidandet, utkräva hämnd under kontrollerade former (Klemme- Nielsen, 2000). Foucault (1998) anser att man kan förundras över det faktum att fängelsets misslyckande proklamerats under 150 år, men att det trots detta lett till att det bevarats.

Det lagliga straffet utgör enligt Foucault (a.a.) ett sätt att legitimera generell övervakning, kontroll och disciplinering. Fängelset har aldrig lyckats med sina intentioner, det minskar inte kriminaliteten utan framkallar snarare återfall och framställer förbrytare. Bland annat menar han att detta sker genom att fängelserna utsätter fångarna för fysiskt tvång. Fängelsets misslyckande fyller dock en funktion enligt Foucault. Han menar att straff i allmänhet inte är avsedda att avskaffa lagöverträdelserna, utan snarare att definiera dem och inordna lagöverträdelserna i en allmän underkuvningstaktik. Fängelset har lyckats producera kriminalitet, att specificera "kriminaliteten". Genom att kontrollera och övervaka denna grupp, kan fängelsesystemets övervakning förgrena sig ut i samhället. Genom att övervaka de kriminella, legitimeras en övervakning av samhällets alla medborgare.

1.7.3 Mathiesen

Mathiesen (1989:1) diskuterar disciplinering och fokuserar inledningsvis på den dolda disciplinering som han anser pågå som en form av osynlig politisk disciplinering. Han menar att användningen av det moderna fängelsestraffet representerar en övergång från de tydliga fysiska och våldspräglade bestraffningsformerna till en form av bestraffning som inte lika tydligt byggde på fysiskt våld, utan som präglades av en minutiös och metodisk disciplinering av kroppens rörelsefrihet. Men i dagens samhällsformation har fängelserna blivit ett av våra mest våldspräglade tvångsmedel. Att detta tvångsmedel utan svårigheter kan användas gentemot marginalgrupper i samhället, menar Mathiesen är resultatet av att den dolda disciplineringen i så hög grad dominerar människornas vardagliga liv. På grund av den behöver man inte gentemot en majoritet av folket legitimera användningen av våldsmedlen, utan detta kan pågå relativt oinskränkt.

Vidare diskuterar Mathiesen (1989:2) makt, som han menar är ett mångtydigt begrepp och sammansatt fenomen. Generellt handlar makten om möjligheterna att driva igenom sin intention i en social relation menar Mathiesen, mot eventuellt motstånd. Enligt honom är det han kallar motmakt maktens motstycke, inte vanmakt. Han menar att vanmakt kan definieras som att individen befinner sig i en situation där han inte ser någon utväg, medel eller möjligheter att förändra sin situation. Motmakten kan däremot ses som att individen ser sig ha vissa möjligheter, även om handlingsutrymmet är begränsat. Mathiesen redogör även för Sykes undersökning och analys av maktförhållande i fängelse, en studie gjord i USA på 1950-talet. Sykes har en relativt pessimistisk syn på maktens och kontrollens verkningskraft innanför murarna, istället menar han att vänskapsförhållanden mellan vakter och fångar leder till att en del fångar får en position som leder till att de håller ordning i sina egna led. Mathiesen kritiserar Sykes bland annat för att undervärdera de belönings- och bestraffningssystem som finns i fängelset, då han anser att dess utgör den egentliga makten.

1.7.4 Kriminalvårdens rapporter

Utöver detta har jag använt mig av diverse sekundärmaterial. Jag vill redan nu nämna två rapporter som ligger till grund för kompletteringar av mitt primärmaterial, Kriminalvårdens redovisning om drogsituationen (KROD) år 2000 och den första delrapporten från Kriminalvårdens centrala beredningsgrupp i drogfrågor - *Insatser mot narkotika*. Dessa presenteras i kapitel 2.

1.8 Fortsatt framställning

Först och främst vill jag klargöra att jag konsekvent använder ”han” när jag i min framställning talar om de intagna. Detta föll sig naturligt då min undersökning utfördes på en anstalt med enbart män. Det som sägs gäller dock intagna i allmänhet. Likaledes så de gånger jag använder termen ”anstalt” avser jag kriminalvårdsanstalt.

I de följande avsnitten skall jag försöka leda Er genom denna min undersökning. Jag börjar med att i kapitel 2 ge en beskrivning av kriminalvårdens uppdrag och syn på narkotikaproblematiken, för att övergå till att diskutera fängelsets uppkomst och syfte. Kriminalvårdsanstalt Malmö- Kirseberg presenteras, liksom de olika säkerhetsklasserna. Två av kriminalvårdens rapporter presenteras slutligen i detta kapitel. I kapitel 3 inleds den egentliga rapporteringen av undersökningen, med beskrivning av fenomenet och förekomst. I kapitel 4 ger personal och intagna sin syn på problematiken. Områdena missbruk, påföljder och behandling redovisas i kapitel 5. Kapitel 6 handlar om hur drogerna kommer in och vilka kontrollmöjligheter som finns. Uppsatsen avslutas i kapitel 7 med slutdiskussion – teoretisk och författarens egna.

Kapitel 2

2.1 Kriminalvård

Ursprungligen var fängelsernas uppgift att förvara fångar. När uppgiften förändrades och individens förbättring istället upptogs som straffets viktigaste ändamål, uppkom kriminalvården (svensk Uppslagsbok, 1935). Den svenska kriminalvården leds av Kriminalvårdsstyrelsen i Norrköping (Bml, 1998).

”Kriminalvårdens övergripande uppgift är att bidra till det kriminalpolitiska målet att minska brottsligheten och öka tryggheten i samhället. Verksamheten skall inom kriminalvården inriktas på åtgärder som, utan att eftersätta kravet på samhällsskydd, påverkar den dömda att inte återfalla i brott. Verksamheten skall värna om en human människosyn och en respekt för den enskildes integritet och rättssäkerhet.” (CDG, 2001, s7).

Bekämpningen av droger är ett prioriterat verksamhetsområde, målet är att anstalter och häkten skall hållas fria från narkotika, alkohol och andra droger (CDG, a.a.).

Kriminalvårdens huvuduppgift är bland annat att verkställa påföljden fängelse och ansvara för verksamheten vid häktena. Kriminalvården arbetar efter devisen ”Bättre ut”, vilket innebär att efter verkställd påföljd skall den dömda vara bättre rustad att klara samhällets krav på ett laglydigt liv. Detta skall uppnås genom att arbetet inriktas mot att erbjuda den dömda program som utvecklar dennes färdigheter, kunskaper eller tankemönster i positiv brottsförebyggande riktning. Dessa program skall ha tydliga mål, vara strukturerade, schemalagda och syfta till ökade kunskaper, insikter, förbättrade färdigheter och/ eller ändrat beteende hos klienten. Brott- och missbruksrelaterade program är indelade i ett antal programområden, som definieras av olika behovs- eller problemområde (KROD, 2000).

Till följd av samhällets reaktioner på brott finns det i kriminalvårdens anstalter ett stort antal intagna med förankring i en kriminell livsstil och i en miljö där droger är ett vanligt inslag. CDG (2001) menar att även om man inte skall generalisera så kan man säga att en stor del av de intagna har ett intresse av att droger finns tillgängliga, dessutom har de god kännedom om droger, kontaktnät för att få tillgång till droger och kunskap om hur man smugglar in och döljer dem i fängelset. Det som i första hand krävs för att en narkotikafri miljö skall kunna åstadkommas inom kriminalvården är motivation och behandling, men dessutom krävs det väl avvägd kontroll. Kriminalvården är beroende av samverkan med det omgivande samhället för att nå ett lyckat resultat.

CDG (a.a) menar att det finns goda skäl att anta att nästan alla intravenösa missbrukare inom en tvåårsperiod passerat genom kriminalvården. Därför är arbetet med droger centralt, såväl i den enskildes verkställighetsplanering som i kriminalvårdens verksamhet. Så långt det är möjligt skall kriminalvårdens insatser verka för att efterfrågan på narkotika minskas, vilket skall uppnås genom att klienter motiveras till att komma till rätta med sitt missbruk.

Differentiering är ytterligare en viktig del i detta arbete. I arbetet mot droger är kriminalvårdens uppgift att hitta motkrafter för att minska klienternas behov av droger, och att förhindra införsel av droger i anstalter och häkten. ”I detta arbete ingår också att skapa en balans mellan klientens personliga integritet och möjligheter till kontakter med omvärlden å ena sidan och hård kontroll och repression å andra sidan.” (KROD, 2000, s7).

Enligt Goldberg (2000) finns det tre angreppssätt vad gäller narkotikaproblematiken – prohibition, harm reduction och demand reduction. De svenska prohibitionisterna betraktar narkotikaproblem som en isolerad företeelse, ett problem som kan lösas utan några förändringar i samhällets makroekonomiska institutioner. Problemet löses med hjälp av restriktiv kontrollpolitik, informationskampanjer och vård eller tvångsvård av missbrukare. Den holländska harm reduction baserar på en förståelse för att bakomliggande makroekonomiska förhållanden skapar problematisk konsumtion. En narkotikapolitik som minimerar skadorna är det lämpligaste alternativet, då det anses realistiskt att de bakomliggande faktorerna kan åtgärdas. Goldberg framhåller demand reduction, med vilket han menar att genom att minska efterfrågan minskas även konsumtionen, riktad mot problematisk konsumtion som ett tredje alternativ. Med hjälp av makroåtgärder kan man minska skadorna i samband med drogkonsumtion. Genom att i högre grad erbjuda så många medborgare som möjligt en reell möjlighet till en positiv framtid, minskar man problematisk konsumtion av narkotika. Storkonsumenter av narkotika rekryteras huvudsakligen från marginaliserade människor, Goldberg menar att om människan saknar reella möjligheter till ett konstruktivt liv i social gemenskap är det lätt att deras handlingskraft och konstruktiva ansträngningar övergår i självdestruktivitet.

2.2 Fängelse

Christie (1993) menar att fängelse är det starkaste maktmedel myndigheterna kan använda, näst efter avrättning. Inget tvång kan anses starkare än fängelsets i stater utan dödsstraff, inget

tvång är så totalt i omfång, degradering och vad gäller att demonstrera makt. Goffman (1983) karakteriserar fängelset som en institution som skapats för att skydda samhället mot vad som upplevs som ett avsiktligt hot, en institution som inte har de omhändertagnas välfärd som omedelbar uppgift.

Fängelse är den form av frihetsstraff som tillämpas i Sverige (Bml, 1998). De som döms till fängelse avtjänar sina straff på någon av landets kriminalvårdsanstalter. I svensk uppslagsbok (1935) beskrivs frihetsstraff som ”i allmän bemärkelse straff innebärande förlust av friheten att efter behag förflytta sig (band 10, s 354). I gamla tider var frihetsstraffet nästintill okänt, istället användes olika former av kropps- och bötesstraff, där dödsstraffet var ett viktigt inslag. I slutet av 1700- och början av 1800- talet började dock frihetsstraffet att tränga undan de ofta grymma kropps- och dödsstraff som tidigare använts (svensk uppslagsbok, 1935). Vissheten om att man alltid får sitt straff skulle avskräcka människor från brottsliga handlingar, istället för att som det tidigare varit – straffets ohyggliga skådespel (Foucault, 1998). De tidiga fängelserna var en form av förvaringsplats, straffets enda ändamål var vedergällning. Fängelserna blev uppsamlingsplatser för ”samhällets avskum” (svensk uppslagsbok, band 10, s 354), förbrytare blandades med sinnessjuka, landsstrykare och fattiga. De usla förhållandena på dessa institutioner ledde till nya teorier om straffets funktion, på 1700- talet vann tanken att straffets uppgift skulle vara att förbättra brottslingen mark. De olika elementen i fängelset delades upp och cell- eller isoleringssystemet infördes för de verkliga brottslingarna. Förbättringsteorin har varit huvudkärnan i den moderna straffverkställigheten från 1800- talets början (svensk uppslagsbok, 1935). De första cellfängelserna inrättades i Sverige på 1840- talet, men först vid sekelskiftet (1800/ 1900) blev cellstraffet dominerande (Bml, 1998).

Foucault (1998) kallar fängelset ”det civiliserade samhällets straff”. Han anser att man är medveten om de nackdelar fängelset innebär och om att det är en farlig form av institution som egentligen är onödig. Men ingen vill fundera över vad som skulle kunna ersätta det. ”Fängelset är en förhatlig lösning man inte kan bespara sig” (a.a., s 270). Att fängelset ses som en självklarhet beror enligt Foucault bland annat på det enkla frihetsberövandet. Det är ett jämlikt straff, förlust av friheten har samma värde för alla. Dessutom utgör en av fängelsestraffets variabler – tiden- ett sätt att exakt utmäta betstraffningens kvantitet.

Enligt funktionalismen existerar olika fenomen för att de fyller en samhällsbevarande funktion. Även om aktörerna inte är medvetna om det, existerar fenomenet därför att det är nyttigt för samhället. Till exempel existerar kriminalitet på grund av att det är nödvändigt med vissa inslag av normbrott för att majoriteten skall bli påmind om sin avsmak för brottsliga handlingar och sina ambitioner att vara laglydiga (Repstad, 1998).

2.2.1 Säkerhetsklass

Landets anstalter är indelade i säkerhetsklass I till IV. De i klass I till III är slutna, medan anstalter med säkerhetsklass IV är öppna. Anstalterna i säkerhetsklass I skall, så långt det är möjligt med känd teknik och kända metoder, kunna motstå fritagning och rymning. Vad gäller säkerhetskravet för anstalter i säkerhetsklass II så motsvarar det i princip de krav som ställs för säkerhetsklass I, förutom att de saknar skydd för fritagning. Säkerhetsanordningarna vid anstalterna i säkerhetsklass III är främst avsedda att förhindra impulsrymningar. Egentliga rymningshinder saknas vid anstalter i säkerhetsklass IV (KROD, 2000).

2.3 Kriminalvårdsanstalt Malmö- Kirseberg

Jag vill göra en kort presentation av anstalten Malmö- Kirseberg, då den utgör en grund för mitt uppsatsarbete. Anstalten är en säkerhetsklass II- anstalt och har plats för 156 manliga intagna. De som avtjänar sina straff här har som regel strafftider på mellan två år och livstid. Anstalten är uppdelad på åtta avdelningar, förutom tre allmänna avdelningar finns det bland annat en allmän avdelning för sexualförbrytare och en psykiatrisk avdelning.

Observationsavdelningen är den avdelning som handhar arbetet med urinprovskontroller, här finns även sterilcell och den så kallade tulltoaletten. Även om avdelningarna riktar sig mot olika målgrupper, är utförandet ungefär detsamma. Utefter en korridor som rymmer avdelningens gemensamhetsutrymmen ligger cellerna på båda sidor. Då det är brist på utrymme är personalen placerad vid ett skrivbord i början av avdelningens korridor, något som är mer eller mindre unikt för Malmö. Just personalens placering borgar för en god kontakt med de intagna och en god möjlighet till kontroll. Genom att personalen arbetar nära de intagna lär de känna dem, och märker tidigt om stämningen på avdelningen förändras.

Personalstyrkan på anstalten uppgår till cirka 150, fasta tjänster och vikarier.

Könsfördelningen ligger på cirka 70 procent män och 30 procent kvinnor. Goffman (1983) menar att det faktum att intagna på fängelse förnekas varje möjlighet till heterosexuellt

umgänge, kan skapa en fruktan för att förlora sin maskulinitet. Att ha en könsblandad personalstyrka kan därför ur detta perspektiv ses som en fördel. Kompetenskravet vid nyanställning av vårdare är treårigt gymnasium eller godkänt högskoleprov (ett normerande poäng på 0.9). Kriminalvården internutbildar, förutom grundutbildning finns det olika specialkurser som till exempel sexologi och psykiatri.

För de intagna är livet inrutat och schemalagt, från väckning vid sjutiden på morgonen till inlåsning klockan halv åtta på kvällen. Tider för arbete, måltider, promenader, kiosktider och motionspass är fastlagda. Frihetsberövandet är det egentliga straffet, det och att ständigt vara övervakad och påpassad och tvingas leva tillsammans med många andra på en relativt liten yta, hela tiden med krav på sig vad gäller uppförande. Foucault (1998) anser inte att inspärning i fängelse är detsamma som ett enkelt frihetsberövande. Istället menar han att inspärningen är, eller bör vara, en differentierad, målinriktad mekanism. Med detta menar Foucault att inspärningen inte bör utformas på samma sätt för alla intagna.

2.4 Kriminalvårdens rapporter

2.4.1 Kriminalvårdens redovisning om drogsituationen (KROD) 2000

KROD är ett resultat av det arbete som i mitten av 1990- talet inleddes med syfte att utarbeta former för dokumentation, analys och publicering av en samlad problem- och resultatredovisning inom narkotikaområdet. KROD är sedan 1996 en årlig publikation som analyserar utveckling och förändring inom området. I KROD sammanfattas de uppgifter som kriminalvården har tillgång till när det gäller antalet missbrukande klienter, drogbrukets omfattning, förekomst av droger vid kriminalvårdsanstalter och häkten, omfattning av kontroll- och behandlingsinsatser med mera. Publikationens tonvikt ligger på information om narkotikaproblematiken.

Rapporten inleds med en "brasklapp" –

"Att mäta och redovisa exakta uppgifter om förekomst av droger i anstalter och häkten samt om antalet klienter som tillfälligtvis eller frekvent använder droger är en vanskelig uppgift. Det som skall mätas är företeelser som utövas illegalt och därför sker i det fördolda. Det finns därmed gränser för vad som låter sig mätas med traditionella statistikrutiner om dessa icke- synliga företeelser eller företeelser som det finns starka intressen att dölja." (KROD, s3)

2.4.2 Kriminalvårdens centrala beredningsgrupp i drogfrågor (CDG)

I maj år 2000 beslutade kriminalvårdsverkets generaldirektör att inrätta den centrala beredningsgruppen i drogfrågor, som kom att kalla sig centrala droggruppen (CDG). Syftet var att gruppens arbete skulle främja helhetssyn, samordning och kvalitet vad gäller åtgärder inom kriminalvården som avser att effektivisera drogbekämpningen. CDG skall verka för en enhetlig och samlad styrning av drogfrågornas inordning i verksamhetsplaneringen, bland annat genom att arbeta med strategiska frågor och verka för förmedling av kunskap och information inom drogområdet. I oktober 2001 överlämnade CDG en första delrapport – *Insatser mot narkotika* – som innehåller förslag till insatser som gruppen anser är nödvändiga för att arbetet mot narkotika inom kriminalvården skall kunna utvecklas och bli framgångsrikt.

CDG:s förslag till utformning av narkotikabekämpning inom kriminalvården innehåller ett stort urval av åtgärder, fokus ligger dock på motivering och behandling av missbrukare. Åtgärderna betonar behandling och påverkan, samtidigt som CDG menar att ett väl utarbetat kontroll- och säkerhetssystem är en förutsättning för att behandlingsinsatserna skall bli framgångsrika. De åtgärder som föreslås kräver ett resurstillskott på minst 100 miljoner kronor, men CDG betonar att förslagen skall ses i ljuset av den betydande nedrustning som skett inom kriminalvården under senare hälften av nittioalet. Huvuddragen i CDG:s förslag presenteras i samband med analysen av intervjuvaren.

Kapitel 3.

3.1 Inledning till redovisning och analys av intervjuerna

Min utgångspunkt är att jag valt att betrakta fenomenet droger på kriminalvårdsanstalt som ett problem. Detta i förhållande till den nationella narkotikapolitiken vars övergripande mål är ett narkotikafritt samhälle. Goldberg (1995) ställer frågan om det är rimligt att tro att Sverige någonsin skall kunna skydda sina gränser mot införsel av narkotika, att kunna övervaka landets 296 mil långa kust med alla dess kobbar och skär. Om inte ens ett fängelse kan hållas drogfritt, kan då detta mål anses genomförbart?

I redovisningen utgår jag från nio temaområden, under vilka intervjusvaren redovisas och analyseras. Det finns inga säkra skott mellan dessa områden, delvis går de in i varandra. Men jag har valt denna uppdelning i hopp om att göra materialet mer lättöverskådligt.

Temaområdena är följande;

- 3.2 Fenomenet droger på kriminalvårdsanstalt
- 3.3 Förekomst av droger
- 4.1 Personal
- 4.2 Intagna
- 5.1 Missbruk
- 5.2 Påföljder på kriminalvårdsanstalt
- 5.3 Behandling
- 6.1 Hur kommer droger in och vem för in dem?
- 6.2 Kontroll- idag och i framtiden

3.2 Fenomenet droger påkriminalvårdsanstalt

”Det spelar ingen roll hur stor kontroll personalen försöker få över det, det går aldrig att stoppa, det finns ingen möjlighet. Det finns så många olika sätt man kan använda sig av, det går ju till och med så långt att man använder sig av personal” (Den intagne).

KROD (2000) menar att det kan tyckas märkligt att narkotika överhuvudtaget kan förekomma i en sluten miljö som ett fängelse, men betonar att man måste tänka på vem det är som befinner sig i fängelse. I genomsnitt befinner sin närmare ett par tusen intagna i anstalt, som innan de påbörjade anstaltsvistelsen var inne i ett aktivt missbruk. Narkotiska preparat är dessutom lätta att dölja, ett flertal dygnsdoser av vissa preparat kan rymmas på en yta av ett

frimärkes storlek. Nersvalt eller gömt i kroppens håligheter kan relativt stora mängder förpackad narkotika förvaras. Dessutom finns det ekonomiska intressen i att hantera narkotika under anstaltstiden. ”Jag tror att om man är beroende av någonting så vill man ha det, och då ser man till att få det”, säger den kvinnliga vårdaren.

”En person som håller i droger, han skaffar sig en viss position inne på anstalten. Det spelar ingen roll om han är liten eller stor, för även om han är en liten skit så köper han ju folk med sina droger som ser till att skydda honom. Det är en ekonomisk grej, det är det”, säger den intagne.

Man kan se fenomenet ur olika perspektiv. Berger (1998) menar att: ”Den genialitet som människor är mäktiga när det gäller att kringgå och omintetgöra också de mest omfattande kontrollsystem är ett uppfriskande motmedel mot sociologisk depression” (s 122).

Kriminalvården och allmänheten kan sägas ha en mindre positiv syn på att kontrollsystemen just på kriminalvårdsanstalter manipuleras. Den narkotikapolitiska målsättningen är ett narkotikafritt samhälle, narkotikan *skall* stoppas.

” I begynnelsen av 1900- talet är fängelset omgivet av den högsta av alla murar, nämligen föraktet, och sluter sig definitivt om en impopulär befolkning” (Foucault, 1998, s333¹). I begynnelsen av 2000- talet kan man konstatera att skillnaden inte är särdeles stor mot hur det var för ett sekel sedan, ett fängelsestraff kan betraktas som den ultimata stämplingen av en individ. Vad har de att förlora på att missbruka eller smugla in droger på anstalt? Kanske ingenting, kanske allt. Hur som helst har de hamnat i detta trögflytande statliga maskineri, de har klassificerats, etiketterats och värderats. Stämpeln de fått är svår, om inte omöjlig, att suddas bort. Vad är det som gör att detta fenomen förekommer, vilka drivkrafter och problem kan man skymta bakom det? Det är detta jag i det följande skall försöka, om inte svara på, så åtminstone belysa. ”Det är en annan värld”, säger den kvinnliga vårdaren. Fängelset är en värld svår att få tillgång till eller exakta svar om. Men den lilla inblick jag fått, de berättelser jag fått höra, skall jag försöka dela med mig av.

3.3 Förekomst av droger

Enligt KROD (2000) var medelbeläggningen vid anstalterna 3700 intagna år 2000, ungefär samma nivå som för tio år sedan. Men under dessa tio år har anstaltspopulationens sammansättning förändrats. Generellt har de som tas in i anstalt idag begått grövre brott,

1. Citat ur Michèle Perrot's ”Délinquance et système pénitenciaire en France au XIXe siècle.

avtjänar genomsnittligt längre strafftider och en högre andel är narkotikamissbrukare. Det senaste året var nästan var tredje som togs in i anstalt dömd för ett eller flera narkotikabrott. Det behöver inte betyda att det förekommer ett eget missbruk bara för att man är dömd för narkotikabrott, men det indikerar att en stor andel aktivt handlat med narkotika eller har kontakter i sådana kretsar.

De uppgifter KROD (a.a.) publicerar vad gäller förekomsten av narkotiska preparat och omfattningen av narkotikamissbruket, grundar sig på vad som kommit till personalens kännedom, information från urinprovsanalyser, förhör med intagna med mera. I genomsnitt uppger cirka 60 procent av anstalterna att droger inte förekommit eller varit sällsynt, där sällsynt avser en förekomst under en till fem dagar under månaden. En liten del, 5 till 7 anstalter, uppger att de har så gott som dagliga problem. Den intagne säger att droger finns överallt, det finns inte en anstalt där det inte finns droger. De intervjuade är överens om att problemet är litet på Malmö- Kirseberg. ” Men jag tror att det är mer än vad vi vet. Och betydligt mer än vad vi ser”, säger den kvinnliga vårdaren. Hur stort problemet är varierar över tid, beroende på om det kommer in eller smugglas in ett parti. Positiva urinprov förekommer men den manlige vårdaren menar att man inte kan ta dessa som en mätare för tillgång på narkotika, då vissa preparat går ur kroppen på några timmar. Om en intagen tar till exempel heroin efter inlåsning på kvällen, syns det inte även om det tas urinprov morgonen efter.

KROD (a.a.) menar att förhållandet mellan mängden beslagtagna narkotika och den narkotika som nått missbrukarleden inte är känt. I beslagsstatistiken är cannabis och amfetamin de mest frekventa preparaten. De flesta beslag består av relativt små mängder narkotika, något enstaka eller några gram. Därför påverkar enstaka beslag statistiken, ett högt årsvärde behöver därför inte betyda en generell ökning av förekomsten. I anstalt beslagtogs år 2000 456 gram cannabis, 306 gram centralstimulerande och 119 gram opiater. Dessa siffror avser beslagen som gjorts såväl inne i anstalten som i kontrollfiltret. De droger som beslagtagits inne i anstalt har med andra ord varit åtkomligt för de intagna, medan de som beslagtagits i kontrollfiltret har stoppats vid försök till insmuggling, till exempel via brev eller vid återkomst efter permission. Även dopningsmedel och läkemedel har beslagtagits under året, liksom narkotikatillbehör.

När det gäller preparat menar respondenterna att de vanligaste är cannabis, heroin och amfetamin. Tabletter, sömnmedicin och bensodiazipiner, har hittats vid något tillfälle. Alkohol är inget problem, förutom att det händer att de intagna ibland försöker sätta mäsk. Även verktyg som till exempel kanyler har påträffats. Den intagne menar att de mest populära drogerna är hasch och heroin, ” för då försvinner tiden så att säga, man slipper bry sig lite”. På min fråga om droger finns tillgängliga om man vill ha, svarar den intagne kort och gott: ”Alltid. Det är så”.

Droger förekommer på anstalt. Det är inget som försöks tystas ner, istället möter kriminalvården kritiken med åtgärdsplaner. Hur stort problemet är, i vilken omfattning det förekommer, är det nog ingen som egentligen vet. Det slår mig dock när jag ser de siffror som publiceras i KROD att det som syns måste vara toppen av ett isberg. 456 gram cannabis beslagtogs under förra året, fördelat på medelbeläggningen 3700 intagna ger det 0.1 gram per intagen och år. Givetvis kan man inte räkna så, men det kan tyda på att den mängd droger som finns och den mängd som beslagtogs inte helt korrelerar.

Kapitel 4

4.1 Personal

4.1.1 Maktförhållande

Sykes menar att det som underminerar vakternas reella maktposition är att deras makt inte är baserad på auktoritet. Auktoritet är ett sammansatt socialt förhållande där en individ eller grupp individer erkänns ha rätten att utdela order och föreskrifter, och där de som mottar dessa order och föreskrifter känner sig tvungna att lyda genom en känsla av plikt. I renodlad form innehåller alltså den på auktoritet baserade makten två väsentliga element, å ena sidan en *rätt* att ge order, å andra sidan en inre *moralisk förpliktelse* att lyda. I fängelset, säger Sykes, är det just denna inre plikt-känsla att lyda som i stort sett saknas hos fångarna. Fångarna känner visserligen att vakterna i stort sett har legitim rätt att göra vad de gör, men de känner inte själva någon motsvarande plikt att följa ordena (Mathiesen, 1989:2). Vilket annat skulle då makten i fängelset kunna baseras på? Fysiskt våld, batonger och gevär är användbara medel att uppnå lydnad i speciella situationer och gentemot en minoritet av fångarna, men föga användbara i fängelsets dagliga liv, säger Sykes. Dessutom betonar han att vapnen kan bli farliga för vakterna själva, de kan erövrats av fångarna och användas mot vakterna. Mathiesen (1989:2) menar att makt generellt handlar om möjligheterna att driva igenom sin intention i en social relation mot eventuellt motstånd. Sykes anser att fångvaktarna har en nästan total makt inom det miniatyrsamhälle fängelset utgör, med en viss byråkratisk regelsamling som enda begränsning. Vakterna har nästan alla tänkbara maktmedel till sitt förfogande, åtminstone i bakfickan. Den kvinnliga vårdaren menar att som vårdare kan hon bestämma över vad de intagna skall göra, den makten har man även om den inte utnyttjas den på det viset. Den finns där.

”Säger jag sitt skall han sitta, men det är en människa jag har att göra med så därför gör jag det inte. Vi skall vara en förebild för hur man skall vara, och då kan jag ju inte vara hur som helst. Då måste man tänka på hur man är, så att man ger rätt bild i hur man skall vara på andra sidan muren. Sen lär dom ju oss väldigt mycket ju, det är utbyte. Det är människor, det får man aldrig glömma. Det är människor vi har att göra med, det är inte djur eller robotar, det är människor med känslor.”

Det Sykes slutligen menar att fängelsevakterna har att falla tillbaka på är fångarna själva. Vakterna överlåter i det dagliga arbetet en stor del av övervakningen och kontrollen på fångarna själva. Genom vänskapsförhållanden till fångarna och genom ett system av motprestationer gentemot dem, korrumperas dessa vakter till att i högre eller lägre grad överföra plikter till vissa fångar de litar på och som har ledarpositioner bland fångarna. Dessa

utvalda fångar tilldelas de extra fördelar som står till buds, till exempel anses vissa arbeten bättre än andra. I gengäld är det just dessa fångar som håller ordning i sina egna led (Mathiesen, 1989:2).

Goffman (1983) menar att personalen som har ständig kontakt med de intagna kan känna att också de fått sig tilldelade en motsägelsefull uppgift, då de måste tvinga de intagna till lydnad samtidigt som de skall ge intryck av att tillämpa mänskliga principer och förverkliga institutionens rationella målsättningar. Vad gäller förekomsten av droger på anstalt kan man se att problemet har två dimensioner. Den manlige vårdaren säger att det är svårt att arbeta, det blir en oro och under sådana villkor menar han att det inte går att bedriva någon programverksamhet. De som håller på med droger är svåra att ha att göra med, de vill ingenting och strular på olika sätt. Den kvinnliga vårdaren menar att det är personalens säkerhet det handlar om. Människor som missbrukar blir inte sig själv, och det är personalen som utsätts om något händer. Får de intagna in droger påverkar det personalen menar hon, lika mycket som det påverkar alla de andra intagna. Hon har inte själv stött på det på anstalten, därför menar hon att hon inte riktigt vet vad som väntar henne när hon gör det och kan därför inte vara riktigt beredd i situationen. Samtidigt hoppas hon att hon inte skall få se det, ”man vill ju inte ha in det”. Den intagne anser att en drogpåverkad människa är en väldigt osäker människa, som inte går att lita på, vad som helst kan hända. Och då är personalen utsatt.

Den intagne menar att det förekommer att personal för in droger.

”Personal som jobbar här, de är ju inte mer än människor de heller. Och det är banditer som sitter här, som kan skaffa både det ena och det andra för extremt billiga priser, saker som folk inte har råd att gå och köpa i affärerna. Så hör man att någon vill ha en storbildsteve till exempel, erbjuder sig att skaffa honom en sådan för 2000 spann. Han köper den. När han väl har köpt den har man honom. Sedan är det klippt.”

Det kan diskuteras om det ligger något i detta påstående, citatet måste betraktas som vad det är - *en* människas uttalande.

4.1.2 Det dagliga arbetet

CDG (2001) lägger även förslag när det gäller kompetensutveckling, målet är att alla som arbetar inom kriminalvården bland annat skall få grundläggande kunskaper om droger och

dess verkningar. De menar att en majoritet av kriminalvårdens klienter har missbruksproblem av något slag, de missbrukar alkohol, narkotika och/ eller tabletter. Hela tiden introduceras nya droger på marknaden och nya forskningsrön påvisar skador och effekter av droger. Därför behöver all personal inom kriminalvården ha regelbunden utbildning och uppdatering om droger, drogers verkningar, intagningssätt och skador. Den kvinnliga vårdaren menar att hon som nyanställd saknar kunskap om droger, något som hon menar de intagna har ”järnkoll på”. ”Jag hade velat kunna mer om den biten. Jag vet ju inte vad jag letar efter, jag vet inte hur det skall se ut, jag vet inte hur det skall lukta, jag vet inte hur det skall kännas, jag vet inte hur människan skall se ut när han är påverkad”.

Den manlige vårdaren tar upp problemet med den höga personalomsättningen inom kriminalvården, något som innebär att man inte har kontinuitet i arbetet. Ingångslönerna är dåliga, och de dåliga lönerna menar han är en anledning till att man inte får behålla bra folk. Planen för kompetensutveckling är ambitiös, men för att säkra att kompetensen stannar inom kriminalvården bör kanske även lönesättningen ses över.

CDG (a.a.) betonar även vikten av samverkan med andra myndigheter och instanser, för att kriminalvårdens mål skall kunna uppnås. Bland annat vill man etablera planeringssamarbete ned omgivande vårdgivare i god tid före frigivning.

”Förutsättningarna för en god samverkan är kunskap om varandras organisationer, respekt för varandras yrkesroller, specialisering av arbetet mot målgruppen inom varje myndighet samt samordning av specialistresurserna inom varje myndighet” (a.a., s 20).

Med tanke på förslaget om planeringssamarbete inför frigivning vill jag knyta an till insändaren ”*Utan bostad är frigivna fångar chanslösa*” (Sydsvenskan 011004). En intagen beskriver hur frigivningen närmar sig, en frigivning som för honom betyder bostadslöshet och arbetslöshet. ”Vid mina kontakter med socialtjänsten har jag blivit hänvisad till frivården, vilken i sin tur hänvisar till socialtjänsten.” Jag önskar att det redan funnits ett fungerande samarbete, och att det inte behövt finnas med som en vision inför framtiden.

En förutsättning för en lyckad återanpassning sägs vara en drogfri anstaltsmiljö. Personalens dagliga arbete med de intagna försvåras om det förekommer droger, liksom att deras säkerhet påverkas av fenomenet. Även om klimatet mellan personal och intagna betecknas som gott, är det trots allt personalen som har makten. Detta maktförhållande kan kanske leda till bråk om någon drog och därigenom vågar säga eller göra saker som han annars inte vågar.

4.2 Intagna

Att uttala sig om varför intagna fortsätter missbruka är inte enkelt, men om man betraktar situationen på anstalter kan man kanske få en viss förståelse för fenomenet. Goffman (1983) menar att små personliga ägodelar är viktiga för en människas identitet och självkänsla, för upplevelsen av att vara unik. Goffman betecknar personliga ägodelar som en ”identitetsutrustning”. På totala institutioner frångås de intagna dessa personliga kännetecken och alla förses med samma standardutrustning. Detta beskriver Goffman som en mortifikationsprocess, en process i flera stadier där den intagnes gamla jag successivt skall dödförklaras. Det första steget i processen är bytet till anstaltskläder, en markering av brytningen med det förflutna och förlusten av samhällsrollen. Goffman säger att detta inledande berövande av egendom senare förstärks av att personalen med jämna mellanrum söker reda på och konfiskerar personliga ägodelar som de intagna samlat. Den kvinnliga vårdaren säger att:

”Vi visiterar deras bostadsrum, rotar bland deras brev, kort, papper och kläder. De vet att vi måste göra det, men de tycker att det är pest. Det är som många säger till en – tror du att jag gömmer det här inne, då vet du ju att det är jag. De schemalägger oss rätt snabbt, de vet hur vi jobbar. De är ju inte dumma, de är ju rädda om det de har.”

Ibland kan visitationerna av bostadsrummen medföra problem, beroende på om och vad personalen beslagtar. Hon menar att mycket handlar om struntsaker i det stora hela, åtminstone för personalen som går därifrån när de slutar.

”För de intagna kan det betyda jättemycket. Får de bara ha 20 böcker och de har 25 och jag plockar ut 5, så kanske jag har tagit just de böckerna de helst ville ha, och då kan det bli liv. Samtidigt är jag ju deras länk till att livet skall fungera här inne, så man får ju göra det så drägligt som möjligt för dem. Så att de har en bra vardag, så att de kan få en vardag och leva som de har något att stimulera sig på, istället då för att ta droger, till exempel.”

Den intagne menar att det är väldigt irriterande att personalen visiterar rummen, men menar samtidigt att det måste göras. ”Det är bara bagateller vet du, som man brusar upp på, det är ju det. Det skulle man inte göra på utsidan”. Den kvinnliga vårdaren menar att en smart intagen inte gömmer droger i sitt bostadsrum, utan i allmänna utrymmen där ingen kan få skulden. Hittas droger i allmänna utrymmen kan det leda till att hela avdelningen blir drabbad, till exempel blir det kanske inte fritidsaktiviteter på helgen som planerat.

Goffman (a.a.) menar att privatlivet är kringskuret på en total institution. I samhället utanför kan individen hålla saker åtskilda från främmande objekt, saker som är betydelsefulla för

självkänslan, till exempel kroppen, de omedelbara handlingarna, tankar och vissa tillhörigheter. Dessa jagets privata områden blir på en total institution beträdda och befläckade, vilket Goffman menar resulterar i att den gräns individen drar mellan sig själv och omgivningen överskrids och jagets viktigaste uttryck kränks. Under vistelsen kan den intagne få lov att undergå kroppsvisitering och visitering av sovplatsen, antingen rutinmässigt eller när det inträffar störningar. Goffman anser att i dessa fall tränger såväl undersökaren som undersökningen in i individens privata sfär och kränker personligheten. Den intagne svarar på frågan om hur de intagna ser på kontroller, hur de påverkar det dagliga livet:

”Ja, du kan väl själv föreställa dig. Vi kan ta det här med urinprov till exempel, du får klä av dig naken och sen skall du stå och urinera inför två personal, och med speglar runt väggarna, jag menar – hur kränkande är inte det. Sen är det så att det finns de som inte har några problem med det, sen är det de som absolut har problem med det.”

4.2.1 Anpassningsstrategier

Goffman menar att intagna aktivt inrättar sig i anstaltslivet, utvecklar strategier för att bevara sin identitet. Han har formulerat flera tänkbara anpassningsstrategier. Den intagne kan dra sig undan situationen, mest dramatiskt i form av en fängelsepsykos. Genom att mer eller mindre drastiskt sabotera institutionens planer kan den intagne inta en omedgörlig hållning. Med kolonisering menade Goffman att den intagne slår sig till ro och bygger upp en tillfredsställande tillvaro med hjälp av de belöningar det är möjligt att skaffa sig. Konvertering innebär att den intagne övertar den officiella synen på sig själv, eventuellt mer fördömande och moraliserande, och blir en mönsterfånge. Den vanligaste anpassningsstrategin är dock enligt Goffman att ligga lågt, att hålla med den man för tillfället är tillsammans med. Den intagne rättar sig efter personalen när han är med dem och rättar sig efter de intagnas kultur när han umgås med dem (Repstad, 1998). Varje anpassningsinriktning utgör enligt Goffman (1983) ett sätt att komma till rätta med spänningen mellan den privata miljön och institutionens värld.

Vad har den intagne kvar som är ”han själv” när han kommit innanför murarna? Ett sätt att bevara sin identitet kan vara att försöka bevara missbrukaridentiteten. Ramström (1983) menar att missbrukaren identifierar sig som narkoman och därigenom accepterar livsstilen. För att kunna lämna missbruksidentiteten måste missbrukaren bygga upp en tolerans för det etablerade samhället och byta identitet. Blomgren (i Ramström, 1983) menar att då en missbrukare skall lämna drogerna bakom sig uppstår en marginalkonflikt. Marginalkonflikten

innebär att individen upplever en inre konflikt som bottnar i att han står mitt emellan två grupper. Han lämnar den egna gruppen (minoritetsgruppen) och närmar sig en ny grupp (majoritetsgruppen), en grupp han vill tillhöra men inte känner sig accepterad i. När han tar det första steget förlorar han förankringen i den egna gruppen innan någon ny etablerats i den nya, och hamnar i gränslandet mellan dessa grupper. Hur löser man denna marginalkonflikt på anstalt? Den egna gruppen kan sägas finnas kvar runtomkring missbrukaren i form av medintagna, men vilken grupp skall han närma sig? Är det personalens, eller är det den stora samhällsgruppen som finns någonstans utanför murarna?

På anstalten finns ett förtroenderåd som för de intagnas talan. Förtroenderådet lägger sig inte i problemet med droger, var och en får sköta sitt. Samtidigt menar den intagne att om det är ett fungerande förtroenderåd som stör balansen hos ledningen, är det populärt att bryta förtroenderådet. ”Då brukar det heta olämplig konstellation.” Goffman (1983) anser att en viss kommunikation mellan de intagna och ledningen är nödvändig. Samtidigt menar han att det är en av tillsyningspersonalens funktioner att kontrollera kommunikationsflödet från de omhändertagna till personalen högre upp på skalan. På samma sätt som samtal över gränserna är belagda med restriktioner är informationsflödet, särskilt beträffande personalens planer för de intagna, begränsat. Just detta undanhållande av information menar Goffman ger personalen en speciell grund för distans till och en kontroll över de omhändertagna.

Goffman (a.a.) menar att när de intagna kommer till institutionen har de en beteendekultur som de fått från en privatvärld, ett sätt att leva och bete sig som tas för givet ända tills de blir intagna på institutionen. Hur stabil den intagnes personlighetsstruktur än var, så utgjorde denna struktur trots allt en upplevelsesfär som understödde en dräglig jaguppfattning och tillät honom att utföra försvarsmanövrer efter eget gottbefinnande för att komma till rätta med konflikter, vanära och misslyckanden. När det gäller frågan om varför de intagna kan tänkas fortsätta missbruka inne på anstalt, går respondenternas åsikter delvis isär. Den manlige vårdaren säger att de intagna skyller på olika saker, till exempel tristess i anstaltslivet eller att de vill ha mer fritidsaktiviteter. Men han tror också att det beror på självmedicinering, man har problem och personlighetsstörningar. Sedan, menar han, är de väl inne i drogkulturen. Han tror inte att det är abstinens, men menar att man har ett psykiskt behov, ett psykiskt abstinens. Den intagne menar att de flesta som sitter på anstalterna är återfallsförbrytare.

”De flesta har varken hem eller någonting, deras sociala nätverk är sönderkrossat. Och då fortsätter man. De orkar överhuvudtaget inte ta tag i den sociala biten och försöka reda upp den, det är en alldeles för tung bit.”

4.2.2 Anstaltslivet

I en normaltillvaro är vila, arbete och fritid vanligtvis separata företeelser som utspelar sig på olika arenor och i förhållande till olika människor. På en total institution är dessa funktioner koncentrerade till en plats, de dagliga göromålen utförs på samma ställe, under samma ledning och tillsammans med samma människor. Vardagen är inrutad i ett bestämt mönster, baserat på personalens tjänstgöringsschema och bemanningssituationen och inte på hur det passar den intagnes personaliga rytm (Repstad, 1998). Goffman (1983) menar att de intagna förlorar inte bara sin identitet, utan även roller. I människors vardagliga liv garanterar uppdelningen av individens roller, både i livscykeln och de dagliga göromålen, att ingen av de roller han spelar kommer att hindra hans uppträdande och relationer i någon annan roll. Denna rolldelning bryts däremot automatiskt sönder av att vara på en total institution, då den intagnes isolering från yttvärlden varar dygnet runt och kan pågå i årtal. Därför inträffar det som Goffman betecknar rollförlust. Han menar att syftet med att intagna på många institutioner förvägras rättigheten att ta emot besökare eller att få permissioner från anstalten under den första tiden, är att åstadkomma en djupgående brytning med tidigare roller och erkännande av rollförlusten. Den intagne har bara rollen som just klient, och denna roll har sannolikt ingen likhet med de tidigare roller individen haft i samhället. Klientrollens manus är inte heller något den intagne kan påverka i någon större utsträckning, det mesta regisseras av personal och regler.

Goffman (a.a.) menar att ett av de mest effektiva sätten att bryta sönder balansen i en människas handlingsliv är plikten att be om tillåtelse eller medel för småsaker som man i vanliga fall kan utföra på egen hand, som att röka, gå på toaletten, köpa saker eller skriva brev. Inte bara försätter denna plikt den intagne i en underordnad eller beroende roll, utan den blottar även hans handlande för personalen som kan ingripa om de anser det nödvändigt. Det är inte säkert att den intagne får sin anhållan beviljad omedelbart och automatiskt, utan det kan hända att han blir retad, nekad, grundligt utfrågad, att personalen inte bryr sig om honom eller att han avfärdas. Mathiesen (1989:1) menar att den antisociala, kriminella fångkulturen uppkommer som ett svar på och försvar mot den maktapparat och de närmast utplånande

kränkningar som drabbar fången i fängelsekulturen. Han anser att det är fängelsets struktur som skapar sin egen antisociala motkultur.

Varför intagna missbrukar kan utifrån Goffman (1983) ses som en sekundär anpassning, ett anpassningsbeteende som han anser blomstrar i fängelser. Sekundär anpassning är handlingar som inte direkt utmanar personalen, men som gör att de intagna kan få del av förbjudna njutningar eller tillåtna njutningar genom förbjudna medel. Han menar att detta sekundära anpassningsbeteende ger den intagne betydelsefulla bevis för att han fortfarande är sig själv och har viss kontroll över omgivningen. Ibland kan den sekundära anpassningen fungera som en form av förskansning för personligheten.

Den kvinnliga vårdaren menar att hon som personal är en länk till att livet skall fungera för de intagna, för att de skall få en dräglig vardag. En relation mellan kriminalvårdare och intagen kan enligt Foucault ses som en maktrelation, då han menar att alla relationer är maktrelationer. Maktens anspråk ligger i normaliseringen, vårdaren kan således sägas ha makt i form av sin position i samhället, dels i att vara en förmedlare av de ”rätta” normerna. Just i normaliseringen, anpassningen till samhället, ligger enligt Foucault maktens anspråk (Dahlgren och Kristiansen (red), 1994)

4.2.3 Belöning och bestraffning

Enligt Sykes kontrollerar vakterna ett system av bestraffningar och belöningar som kan manipuleras. Han menar att systemet med bestraffningar och belöningar har sina begränsningar i fängelset. Bestraffningarna skiljer sig inte på något verkligt avgörande sätt från den vardagliga situationen de intagna befinner sig i. Belöningar har upphört att fungera som belöningar, de har blivit automatiska rättigheter som fången tilldelas vid början av sin vistelse. Till exempel att få ta emot post eller besök, få permission eller frigivning efter tvåtredjedels avtjänat straff – det är inga fördelar som kan tas ifrån fången under någon längre tid. I och med detta menar Sykes att ”belöningarna” upphör att fungera som belöningar, och därmed också som maktmedel (Mathiesen, 1989:2).

Just Sykes analys av belöningars och bestraffningars bristande värde i fängelse har kritiserats. Mathiesen (1989:2) menar att vakterna har makt över fångarna genom att de har kontroll över fängeslivets belöningar, bestraffningar, förmåner och inskränkningar. Goffman (1983)

menar att det på totala institutioner finns ett privilegiesystem, som består av å ena sidan belöningar och å andra sidan bestraffningar. Tillvaron på en total institution kretsar ofta kring privilegiesystemet, och inte enbart för att det råder brist på annat att engagera sig i. I synnerhet privilegier man inte har formell rätt till kan bli attraktiva. Genom att fixa något utöver det vanliga kan den intagne visa för sig själv att han fortfarande har identitet och handlingskraft. Samma motiv som kan ligga bakom supande, rymningsförsök, bråk och andra regelbrott. Goffman menar att straff som utmäts vid totala institutioner i regel är strängare än vad den intagne stött på i sin privata miljö. I varje fall, de förhållanden som gör att ett fåtal lätt kontrollerade förmåner blir så viktiga är detsamma som gör att indragningen av dessa förmåner får en sådan oerhörd betydelse. Den intagne säger att han störs kraftigt av folk som missbrukar i hans närhet. Men för honom handlar det om att man bestämmer själv, antingen vill man droga eller så drogar man inte. Dessutom medför missbruket konsekvenser.

”Jag har ju sett hur många gånger som helst när folk har tänt på, och blivit tillfrågad också om jag vill ha. Men det handlar också om hur man värderar vissa saker och ting, som skall komma så småningom. Jag menar besök, permissioner, överhuvudtaget saker som skall underlätta för dig här inne på anstalten. Missbrukar du och sen torskar på urinprov och såna grejor, naturligtvis så får du räkna med att du har personal på dig för jämnan. Det är irriterande, så naturligtvis blir det bråk från och till då. Tänder jag på då förlängs allting. Besök och sånt kan dras in. Man riskerar en jävla massa. Det är så. Folk här är medvetna om konsekvenserna. Men som sagt, vi har ju dom som skiter i vilket.”

Belöningar kan enligt Goffman (1983) ha en integrerande effekt, genom att de återupprättar relationen med den värld man förlorat och dämpar symtomen på isolering också från den personlighet man förlorat. Foucault (1998) anser att i disciplinen ingår straffet bara som en del av ett dubbelt system – belöning och bestraffning, ett system som träder i kraft vid dressyr och korrektion. Disciplinen kan utmäta exakta belöningar och bestraffningar, som väger individen till sin ”rätta vikt”. Han anser att fängelset är ett straff, men är samtidigt även ett redskap. Redan från början menar han att korrektionstekniken ingått i straffängelsets institutionella stomme.

Katz (1988) diskuterar anledningen till att ungdomar begår brott, och menar att olika egendomsbrott utgör en lockelse för ungdomarna – oberoende av eventuell förtjänst eller uppskattning från jämnåriga. Snarare är det spänningsmomentet som utgör drivkraften. Att begå brottet är ett resultat av personens fascination över upptäckten av sin egen avvikande kreativitet. Tristess anges som en förklaring till varför intagna håller på med droger, och

tristessen kan brytas på två sätt – antingen genom att bruka drogerna eller genom att det är förenat med spänning att smugla in och i övrigt handha drogerna. Den manlige vårdaren kan tänka sig att det är lite spännande med drogerna, att försöka lura ”de dumma plitarna”. Den kvinnliga vårdaren menar att vissa säkert kan ha det som en liten sport att smugla in droger, för att se hur mycket de kan lura personalen.

Drogerna handlar inte enbart om missbruk, det handlar till stor del även om pengar och ekonomisk vinning. Den manlige vårdaren tror att det finns ”fula fiskar” som handlar ute, som försöker handla inne på anstalten också och tillgodose folk. Den intagne menar att det finns intagna som fortsätter sin verksamhet på insidan, för att försörja sig.

”Du tjänar ju inga pengar här inne. Vill man då kunna leva någorlunda gott här inne, då får du ju utöka den inkomsten du har. Och det blir ju antingen att man spelar kort eller så blir det drogförsäljning.”

Han säger att det även förekommer att intagna tvingas föra in droger, till exempel menar han att det kan handla om skulder på utsidan och för att betala den skulden tvingas de att bära in droger. Den intagne säger att han personligen inte vill ha droger på anstalten, eftersom det skapar en massa problem. Det blir skulder bland de intagna och oftast leder det till våld. Så det våld som förekommer som ett resultat av droger, rör sig huvudsakligen om pengar. Även anhöriga drabbas, kan inte den intagne betala sina skulder tvingar den som skall ha pengarna honom att vända sig till sina anhöriga. Det förekommer även att intagna blir rånade inne på anstalt. Han menar att man skall vara medveten om att drogerna inne på anstalt kostar flertals gånger mer än vad de kostar ute på gatan. Det kontantlösa fängelset lyckas kanske stävja droghandel till en del, men som det sägs – ”finns det en vilja finns det en väg”.

Kapitel 5

5.1 Missbruk

Foucault (1998) menar att brottet inte skall ses som en inneboende möjlighet som egennyttan eller lidelsen rotat i alla människors hjärtan, utan att det nästan uteslutande hör hemma i en viss social klass. Han anser inte att det är brottet som gör individen till en främling i samhället, utan att brottet snarare beror på att individen redan innan levt i samhället som en främling. Att tro att lagen har stiftats för alla och i allas namn ser han som hyckleri eller naivitet, snarare borde man erkänna att den är gjord för vissa och den drabbar vissa andra. Lagen förpliktigar alla medborgare, men avser i huvudsak de mest talrika och minst upplysta klasserna. Den svenska narkotikalagstiftningen, som skärpts år efter år, kan tyckas drabba de svaga och marginaliserade grupperna. Narkotikaproblemet är inte ett "rättvist" problem som drabbar den stora massan av medborgare, utan det är snarare ett problem för dem som befinner sig på samhällets botten.

5.1.1 Kriminalvårdens definitioner av missbrukare

Som grav narkotikamissbrukare räknas en person som injicerat narkotika en eller flera gånger under de senaste 12 månaderna i frihet, eller använt narkotika på annat sätt (till exempel rökt hasch) dagligen eller så gott som dagligen under de senaste 12 månaderna i frihet.

Narkotikamissbrukare anses en person vara om han använt narkotika under de senaste 12 månaderna i frihet, men inte faller under definitionen för gravt narkotikamissbruk.

En person klassas som alkoholmissbrukare om han använder alkohol i sådan omfattning att det medför fysiska, psykiska eller sociala skadeverkningar för honom eller hans omgivning.

En blandmissbrukare uppfyller samtidigt definitionerna för narkotikamissbruk och alkoholmissbruk (KROD, 2000). Enligt den manlige vårdaren klassificeras de intagna, delas in i 0, 1 och 2. "Nollor" är de som inte överhuvudtaget sysslar med narkotika, ettorna de som sporadiskt, eller när tillfälle bjuds använder narkotika, tvåorna är de som är aktiva narkomaner.

Enligt KROD (2000) påverkas dimensioneringen av resurser och arbetsmetoder av hur många missbrukare som mottas. Under år 2000 tog anstalterna emot 5064 nyintagna som föll under definitionen narkotikamissbrukare, vilket utgör cirka 55% av fångpopulationen. Det klimat och den kultur som utvecklas bland de intagna påverkas när narkotikamissbrukarnas andel av den totala fångpopulationen ökar. Detta leder till att arbetet i anstalt i högre grad måste

fokuseras på verksamhet riktad mot denna ökande andel med narkotikaproblem. När det gäller placering är narkotikamissbruk en viktig differentieringsgrund, i normalfallet skall den som kan antas missbruka placeras i slutna anstalt. Den intagne säger att det är många av de intagna som är missbrukare, och att det på anstalten finns alla sorters missbrukare som går på alla sorters preparat. Enligt den kvinnliga vårdaren söker vissa till motivationsavdelningen, medan andra placeras där. Hon har en känsla av att de man misstänker ha mycket med droger att göra placerar man på motivationsavdelningen, på grund av fler urinprov och mer kontroll. Den intagne menar att klassificeringen har betydelse för placering och verkställighet, framför allt när det gäller urinprov och andra kontroller.

”Kommer en kille som inte har missbruk i sina papper kan jag inte tänka mig att de är lika intresserade av honom som de skulle vara av någon annan som har det i sina papper. Sedan är det svårt att bli av med den stämpeln. Hur länge skall man behöva vara drogfri för att bli av med den där klassificeringen som de har här i kriminalvården?”

5.1.2 Åtgärdsförslag

Ett viktigt led i narkotikabekämpningen är enligt CDG (2001) differentiering. Målet med differentiering är att alla narkotikamissbrukare skall placeras på den mest lämpliga platsen utifrån missbrukarens problematik, behov och önskemål. Personer som aldrig varit i kontakt med narkotika skall skiljas från identifierade narkotikamissbrukare. CDG föreslår att antalet narkotikaplatser successivt skall ökas fram till år 2006, då det skall finnas 1600 platser tillgängliga. För att uppnå detta förslås att anstalter delas in i tre kategorier – allmän narkotikaenhet (A), motivations- och behandlingsenhet (M/ B) och Väntanhet (V). Platser i en narkotikafri miljö erbjuds personer som inte är missbrukare och begär en sådan placering, och §34- förberedande avdelningar inrättas vid öppna anstalter. Kriminalvården måste erbjuda behandlingsalternativ för olika typer av missbruk, nyetablerade utan psykiska problem, blandmissbrukare, missbrukare med psykiska problem (dubbeldiagnos) med flera. I möjligaste mån skall missbrukaren inte skickas mellan anstalter, därför föreslås att alla anstalter med motivationsenhet även inrymmer avdelningar för intagna som misslyckas och behöver motiveras att göra nya försök. Ett tongivande inslag i arbetet skall vara förberedelser för §34- placering. CDG talar om vårdkedjor men menar inte det i bemärkelsen att missbrukaren skall flyttas runt, då kontinuerliga behandlingsrelationer ses som ett viktigt inslag i kampen mot missbruket. Även om samarbetet med anhöriga kan vara avgörande för ett lyckat resultat, måste närhetsprincipen vika för det specialiserade vårdbehovet.

På *Allmän narkotikaenhet (A)* placeras alla intagna med narkotikamissbruk oavsett uttalad motivation, med undantag för de som vägrar placering på denna enhet. Personer som återfaller under behandling på M/B- enhet tas om hand på A- enhet, där man då arbetar med återfallet och siktar på att återföra den intagne till M/B- avdelningen. Även möjlighet till avgiftning ses som en viktig del av arbetet på A- enhet, och CDG menar att det är viktigt att sjuksköterskor är engagerade i det arbetet. På *Motivations- och behandlings- enhet (M/B)* är intagningen frivillig, missbrukaren ansöker om placering och skriver på ett kontrakt. Det optimala sättet att skapa en god förändringsmiljö menar CDG är genom att M/B är helt avskild från A- enhet.

Väntanhet (V) är en avdelning för missbrukare som genom vägran, langning och/ eller hot och våld aktivt motverkar rehabilitering. V- enhet kan placeras på särskilda anstalter, eller på anstalter som även har A- och M/B- enhet. CDG föreslår att inga utevistelser eller besök bör tillåtas för intagna på V- enheter. Enheterna är tänkta för de som är destruktiva och förstör motivationsarbetet, inte för dem som återfaller under motivations- eller behandlingsfaserna. Även de som i dagsläget inte är motiverade skall enkelt kunna lämna V- enheterna, om de visar motivation till förändring. Samtidigt är det inom den grupp som V- enheterna är tänkta för som drogsuget och därmed efterfrågan på narkotika är stort, varför kriminalvårdens kontrollåtgärder måste effektiviseras för att minska tillgången på narkotika. I detta nya system måste, i motsats till dagens förhållande, ett återfall ses som mindre klandervärdt än en ovilja att samarbeta kring rehabilitering och verkställighetsplanering. Därför bör vägran att medverka till urinprovskontroll bestraffas hårdare än ett positivt prov.

Leder missbruk till fängelse eller tvärtom? Den intagne menar att:

”kommer dit gör du, om du fastnar på knarket, det är bara en tidsfråga. Du bryter ner dig själv socialt, sakta men säkert, säljer ditt hem bit för bit, tills du inte har mer, tills du blir tvungen att gå ut och göra brott. Och dit kommer man alltid. Sedan har du faktiskt de som varit kriminella men som inte knarkat på utsidan, som blivit narkomaner på fängelset. Det är inte så vanligt, men visst finns det.”

Thomasteoremet säger att om man definierar en person eller situation som verklig, blir man verklig i sina konsekvenser. Detta innebär att man behandlar en annan person utifrån den definition man ger dem, kort sagt – definitioner ger konsekvenser (Östnäs, 1999).

Kriminalvårdens definitioner av de olika typerna av missbrukare kan även de sägas ge konsekvenser. En person som inom en tidsperiod av ett år före frihetsberövandet använt narkotika, klassas som missbrukare. Kanske är denna klassificering rättvis, kanske inte. Om

personen förändrat sig under perioden och slutat med droger, blir konsekvensen ändå att han under anstaltstiden kommer att betraktas som missbrukare med allt vad det innebär av kontroller. Däremot finns det inget som säger att den som definieras som icke- missbrukare inte handlar med droger, och då kan hans ”missbruksstatus” kanske ge honom relativt fri lejd genom kontrollsystemet.

5.2 Påföljder på kriminalvårdsanstalt

Foucault (1998) diskuterar det han kallar för den normaliserande sanktionen. Han menar att innerst inne i alla disciplinära system finns det en liten straffmekanism.

”Den besitter en sorts rättskipningsprivilegium, den har sina egna lagar, sina specifika brott, sina särskilda straffnormer och sina egna domstolsinstanser. Disciplinsystemen utbildar en ”underordnad” uppsättning av straff, de inrutar ett område som lagarna lämnar öppet, de stämplrar och bestraffar en samling företeelser som är så pass relativt obetydliga att de undandrar sig de stora straffsystemen.” (a.a., s208). Men disciplinen äger ett specifikt sätt att utmäta straffen som inte bara i förminskad skala återspeglar domstolens förfarande. Det som lyder under det disciplinära straffsystemet är försummelsen, allt inadekvat, allt som avviker från regeln, alla sidosprång. Allt som befinner sig inom det icke- överensstämmandes oändliga område är straffbart.” (a.a., s209)

De bestraffningar som finns på anstalten är varning, tidstillägg och förflyttning. Tidstillägg är fem, tio eller femton dagar. Normalt sett sitter en intagen två tredjedelar av sin strafftid, därefter är han villkorligt frigiven. Tidstillägg senarelägger den villkorliga frigivningen, det är alltså inte mer straff kriminalvården delar ut. Detta kommenterar den intagne genom att säga

”Så de agerar domstol, och det är någonting som jag verkligen ogillar med det här. Att de bara kan ge en människa liksom fem eller tio dagar extra fängelse för att du inte lämnar ett urinprov. Det är det ingen som kan få mig till att förstå att de har rätt till att göra.”

Goffman (1983) menar att personalen vid vissa institutioner upplever att solidariteten mellan grupper av intagna kan bli en grund för sådan gemensam aktivitet som är förbjuden i reglerna, vilket kan leda till att personalen medvetet försöker hindra uppkomsten av primärgrupper. Ett sätt att motverka detta kan man säga är att förflytta intagna till annan anstalt. Vid förflyttning skickades den intagne till en annan anstalt, för detta krävs grov misskötsamhet eller konstellation av intagna. Den manlige vårdaren menar att de under de senaste åren inte har kunnat göra detta, eftersom det inte funnits några platser att skicka till. Därför behöver beläggningen på anstalten ligga på 85 procent, så att det finns 15 procent ”luft i systemet” som gör att intagna kan förflyttas. En förflyttning är en form av bestraffning, då får den

intagne börja om på ny kula på en annan anstalt. En omplacering kan bli en dubbel bestraffning, dels genom att den intagne tvingas börja om på nytt och dels genom att han i och med förflyttningen kanske kommer längre ifrån sina anhöriga.

Om en intagen vägrar lämna urinprov blir det först vägran, sedan blir han uppmanad att lämna igen och gör han inte det blir han bestraffad med ett antal dagar. Vid en vägran att lämna urinprov görs en bedömning om det är en genuin vägran eller om det beror på att han av någon anledning inte kan kissa. Vid vägran sätts den intagne på observationsavdelningen i tre timmar, får två muggar vatten och kan han inte då räknas det som en vägran. Men då bedömer kriminalvårdsinspektören om det är på djäkelskap eller om det är medicinskt eller att han helt enkelt inte kan. Bedöms det inte som en vägran får han en varning, men händer det fler gånger blir det tidstillägg. Misstänker man att en intagen vägrar på grund av att han håller på med droger kan man förflytta vederbörande. Den kvinnliga vårdaren menar att om en intagen vägrar lämna urinprov får han en misstanke på sig, och kan räkna med att få lämna urinprov snart igen. Den intagne anser inte att bestraffning för urinprovsvägran alltid är rättvis.

”Men du vet också, i ärlighetens namn, det finns folk som inte kan lämna, eller som har svårt att lämna urinprov. Du kan gå ner och skall lämna ett urinprov, fixar du inte det så slänger de in dig i slussen. Så har du tre timmar på dig, du har tre timmar på dig att lämna ett urinprov. Fixar du inte det då så får du en vägran. Och jag menar, du kanske inte kan, och då kallar de det vägran. Där har du en situation som man kan bli heligt vansinnig för, om man vet med sig själv – fan, jag kan ju inte, jag får inte ut några droppar, och så säger de att det är vägran då. Det har man väldigt svårt att förstå. Så blir man bestraffad. Det är inte korrekt, det är det inte.”

Om personal påträffar knark på de intagna, eller vid positivt urinprov, gäller samma bestraffningsformer säger den manlige vårdaren- varning, tidstillägg och förflyttning. Man avskiljer alltid en person som är påverkad, han får aldrig gå upp på avdelningen. Då tar man honom till observationsavdelningen, där han får vara tills han är opåverkad. Det samma gäller om man hittar droger på någon, då blir det till observationsavdelningen där vederbörande behålls tills allting utretts. Den normala påföljden är tidstillägg och omplacering, normalt kommer den intagne inte upp till avdelningen igen. Men förflyttning är svårt just nu, eftersom anstalterna är så fullbelagda. Är beslaget över en viss mängd görs en polisanmälan och det blir åtal.

Förutom dessa bestraffningar kan den intagne bestraffas på annat sätt. Den intagne menar att förutom tidstillägg kan till exempel besök dras in, att man inte får träna på gymmet under en

period och om man är inne i en permissionsgång gäller ny kvalificeringstid för att få nya permissioner.

Kriminalvården kan sägas ha goda befogenheter vad gäller utdömande av bestraffningar. Tidstillägg är en konsekvens som blir påtaglig, extra dagars fängelse måste vara kännbart. Samtidigt kan man betrakta detta på två sätt. Å ena sidan bidrar denna tämligen starka bestraffningsform sannolikt till att intagna aktar sig för att befatta sig med aktiviteter som kan resultera i tidstillägg. Å andra sidan kan just tidstillägget leda till att de som befattar sig med droger blir än mer försiktiga och anstränger sig än mer för att dölja denna verksamhet.

5.3 Behandling

Vad gäller den totala institutionens rehabiliterande förmåga är Goffman (1983) pessimistisk. De största hindren enligt honom är den negativa kulturen bland de intagna, avskärmningen från institutionens officiella målsättning och stigmatiseringen efter utskrivningen. Han menar att totala institutioner ofta gör anspråk på att utöva rehabilitering, det vill säga att återupprätta den intagnes personlighetsreglerande mekanismer så att han när han lämnat institutionen kan upprätthålla normerna på egen hand. I själva verket förverkligas sällan dessa anspråk på att förändra folk. Ser man till vilka åtgärder som vidtas, finner man att fängelseledningen till största delen koncentrerar sig på "säkerhetsproblemet", att förhindra oordning och flykt. De intagna får bestående erfarenheter av institutionstiden, något Goffman betecknar som "proaktiv status", när han kommer ut blir hans sociala position utanför aldrig densamma som den var före intagningen. Utflyttningen betyder en förflyttning från toppen av en liten värld till botten av en stor. Den intagne menar att:

"Kriminalvården idag det är ju ingen vård, det är förvaring. Det har blivit det, de drar in i stort sett alla resurser överallt. Fast på den här anstalten nu så har vi raka motsatsen, konstigt nog. Överallt annars på andra anstalter dras behandlingsformerna in. Och det är förvaring idag, och jag menar- vad förväntar sig samhället i så fall att de intagna skall vara för sorts människor när de kommer ut igen, de är ju samma människor som de var när de kom in. Man bygger upp hatet till myndigheter och så vidare, det bara förstärks."

"Kriminalvården säger sig ha som målsättning att vårda och återanpassa oss fångar. Efter att ha levt femton månader innanför murarna har jag inte sett skymten av detta, om man inte ska anse regelbunden förnedring i form av urinprover under tillsyn och daglig visitation av min cell som vård." (Sydsvenskan, 011004).

5.3.1 Kriminalvårdens insatser

I KROD (2000) definieras påverkansinsatser som åtgärder i form av både individuellt och kollektivt riktade insatser, som vidtas för att förmå intagna ta ställning mot droger och avstå från fortsatt missbruk. I början av år 2000 fanns 356 platser inrättade som specialresurs för att motivera narkotikamissbrukare till behandling. Den verksamhet som redovisats har halverats sedan 1997, under samma period som anstalterna fått ta emot ett ökat antal narkotikamissbrukare med ett allt svårare missbruk. Det strategiområde som CDG (2001) menar är det av störst betydelse är motivation och behandling. Deras mål är att motivera alla narkotikamissbrukare att medverka i den vård och behandling som kriminalvården erbjuder och som de har behov av. Programverksamhet på Malmö- Kirseberg finns, men det är väldigt lite. Den kvinnliga vårdaren säger att de på motivationsavdelningen har ett narkotikaprogram med ledare utifrån. Det är frivilligt att vara med i programmet, och hon säger att det inte är alla på motivationsavdelningen som deltar. Den intagne berättar att det den tredje december skall öppnas en behandlingsavdelning på anstalten, där man skall arbeta utifrån tolvstegsprogrammet med en terapeut utifrån.

Med stöd av §34 KvaL (Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt) kan en intagen placeras utanför anstalten under verkställighetstiden. Det vanligaste skälet för en sådan placering är behandling för missbruksproblem, normalt sker placering av drogmissbrukare i hem för vård eller boende eller i familjehem (KROD, 2000). Under år 2000 påbörjade 418 intagna en §34-placering, vilket är en minskning med 40- 50 procent jämfört med antalet i början av 1990-talet. I CDG:s förslag finns även målsättningen att antalet §34- placeringar skall öka, de anser att ett ökat antal §34- placeringar och kontraktsvård är något kriminalvården skall arbeta för. CDG menar att kriminalvårdens insatser sällan kan mäta sig med behandling under frivilliga former ute i samhället. Vad gäller §34- placeringar säger den manlige vårdaren att man förr skickade ganska mycket, men på grund av pengabrist har varit väldigt lite av detta under en period. Enligt den kvinnliga vårdaren är det på motivationsavdelningen mycket §34-placeringar, många slussas ut via §34. Den intagne menar att det inte finns en intagen som skulle nobba en §34, och möjligheten att göra sin sista tid ute. Han anser att det är ju väldigt bra att det finns, när den intagne skall slussas tillbaka till samhället. ”Och jag menar att det skall finnas. För att bara skicka ut, ställa folk här ute på trappan med en kasse, vad säger det? Det är ju dömt att misslyckas. Ekorrhjulet har bara satt igång igen. Det säger sig själv.”

Enligt CDG (2001) är kriminalvården redan idag i färd med att införa ett flertal vetenskapligt beprövade program i sin verksamhet, samtidigt menar de att de missbruksrelaterade programmen måste samordnas med programverksamhet som siktar på reduktion av brott. CDG vill även att ett program för vaccination mot hepatit A och B genomförs för alla injektionsmissbrukare, samt att utreda möjligheterna att överföra intagna till metadonprogram vid frigivning eller i samband med §34 .

5.3.2 Behandlingsinsatser och förändring

Den manlige vårdaren menar att i det dagliga arbetet kan en inte obetydlig behandlingsinsats göras.

”Men just det många intagna behöver är lugn och ro, enligt min mening. De är kaotiska invärtes, det är uppror, då måste man ha någon struktur och lugn och ro här inne på anstalten och det lyckas tycker jag. På min avdelning i alla fall. Många gånger, man talar om insatser och program och sådant, men bara det när jag frågar om de vill intervjuas, blev de glada över uppmärksamheten. De hade aldrig uppfattat att personalen hade intresserat sig för dem på det sättet. Så bara det förhållandet att sätta sig ned 2 timmar och prata med en intagen, det är en terapeutisk insats, att gå igenom hela livet så att säga. Och man etablerar en kontakt också. Och i och med att vi har sådana avdelningar som vi har så blir det ju så att man pratar. Det är rätt roligt för de flockas runt skrivbordet, de tar våra stolar och vi får jaga bort dem från stolarna. Men samtidigt tycker jag att det är bra, för det är då man pratar, man etablerar kontakt och det är då man kan påverka. För det är i det samtalet som man många gånger påverkar . Man säger någonting eller man har ett program som de deltar i, och så plötsligt kommer de och säger – ”du sade då eller då” , då har det startat någonting, en process.”

På min fråga vad som är en bra anstalt, svarar den intagne:

”En bra anstalt är en anstalt som har behandlingsmodeller, typ som det man skall prova på här. Där de försöker göra någonting med de intagna helt enkelt, och inte bara förvarar dem. Som när man är narkoman, att man går i behandling. Det är en viktig grej, det är det. Jag menar, där ligger ju mycket bakom som måste rättas till för att du skall sluta med droger. Det är mycket. Den sociala biten tillbaka, det är en fruktansvärt krävande uppgift. Det är mycket, jag menar, du skall ta itu med känslor och dra fram det till ytan, ja, du vet, allt det där som man är rädd för. Men det är nödvändigt, om man skall ha en möjlighet till ett nytt liv. Gör man inte det så fixar man inte det. Det tror inte jag i vart fall.”

Goffman (1983) anser att de totala institutionerna i vårt samhälle utgör tvångsinrättningar för förändring av människor, och att varje sådan institution är ett naturligt experiment i manipulation av personligheten. Foucault (1998) anser att det lagliga straffet drabbar en gärning, medan strafftekniken drabbar ett liv. Därför ingår det i straffets uppgifter att

rekonstruera detta liv i dess minsta och sämsta detaljer i form av ett vetande, att med hjälp av tvångsåtgärder förändra dess följdverkningar eller fylla dess luckor.

I den mån en kulturell förändring inträffar, ser Goffman (1983) det som ett resultat av frånvaron av vissa handlingsmöjligheter och oförmågan att hålla jämna steg med de sociala förändringar som pågår utanför. Om den intagnes vistelse blir långvarig kan därför vad som kallas "diskulturation" inträffa, det vill säga en brist på övning som gör honom temporärt oförmögen att utföra vissa uppgifter i det dagliga livet utanför murarna, om och när han kommer tillbaka dit.

Personer med avvikande beteende karakteriseras av att de inte låter sitt beteende styras av andras normer och förväntningar, utan mer av omedelbara drifter och impulser. En orsak till detta kan vara sviktande socialisering (Repstad, 1998). Brante och Fasth (1982) beskriver avvikande beteende som alla former av beteenden som skiljer sig från gruppens eller samhällets etablerade normer. På en total institution kan det bli en krock mellan dels samhällets och institutionens normer, dels mellan de normer som finns bland gruppen av intagna och personalens normer. Avsocialisering kallas den process som syftar till att eliminera det individen tidigare lärt in genom socialiseringsprocessen. Vid till exempel återanpassning av brottslingar anses avsocialisering vara ett nödvändigt steg för att kunna återsocialisera individen (Brante & Fasth, 1982).

CDG:s förslag på utökade behandlingsinsatser under verkställigheten kan väl inte ses som annat än positivt. Samtidigt känns det som att de har ett stort arbete framför sig, om det nuvarande läget är så illa som de intagna ger uttryck för.

Behandling på anstalt i all ära, men jag vill göra en avstickare till det som händer efter frigivning. Jag vill återigen referera till insändaren "*Utan bostad är frigivna fångar chanslösa*". Skribenten ser fram emot bostadslöshet den dag han frigges. Detta menar han kommer att leda till att han hamnar i en situation där droger och kriminalitet är enda sättet för honom att härda ut, trots goda intentioner.

"Som så många andra i vårt så kallade välfärdssamhälle, upplever jag hur skattemedel går till byråkrater som gör sitt yttersta för att undvika ansvar genom att hänvisa till en annan instans, /.../ Att detta sker på en medmänniskas bekostnad blundar dessa byråkrater för. Som en av samhällets svaga har jag ringa möjligheter att påverka min situation, och är lätt att ignorera."

Det är, tyvärr, inte första gången man hör om den här problematiken. En anstaltsvistelse kostar tusentals kronor per intagen och dag, något man kan tycka vara en dålig investering om den intagne kommer ut till ingenting. Enligt KROD skiljer sig ibland uppfattningen om vilka vårdbehov klienten har mellan kriminalvården och socialtjänsten, vilket leder till att vård som planerats av kriminalvården inte alltid kan genomföras.

Kapitel 6

6.1 Hur kommer drogerna in och vem för in dem?

Samtliga respondenter anser att droger i huvudsak kommer in via besökare eller egen transport. Besökare tar med sig droger in, eller intagna smugglar in efter permissioner genom att svälja eller stoppa upp. Det kan även komma in droger via brev, det kan vara inkastat över en mur, det finns många olika sätt. Den kvinnliga vårdaren menar att de intagna hela tiden ligger steget före personalen. Den intagne säger sig veta hur drogerna kommer in, och menar att även personalen vet. ”Sedan finns det ju en och annan väg som de absolut inte har någon hum om, men i det stora hela är de fullt medvetna”.

På frågan om vem som kan tänkas ta in droger, är de eniga om att det i princip är alla. Eller som den kvinnliga vårdaren uttryckte det:

”Jag tror att det är alla. Mamman kanske tar in det till sin påg, bara för att det är lite synd om honom. Frun tar in det därför att hon kanske inte vågar något annat. Barnen tar in det för att pappa vill ju ha, de vet kanske inte vad det gäller, och gör jag inte det så blir pappa jättearg. Kompisarna gör det kanske rent av bara av kompisskap, det vet man ju. Men jag tror, alla som tar in vet ju att de tar in, förhoppningsvis eller troligen. Och därför tror jag att de både vill och inte vill. Många gör det då för att de kanske tycker synd om dem, eller tycker att ja, han mår ju inte bra om han inte får det, han har ju hållit på så länge.”

Den intagne menar att hur det än är, så är narkomaner fruktansvärt skickliga på att manipulera. Naturligtvis använder de sig av det, drar till exempel till med att de är hotade till livet och därför måste ha in droger för att kunna betala sin skuld. De anhöriga blir rädda, vill inte att något sådant skall hända.

Första förutsättningen för att droger skall finnas på anstalt är att de på något sätt kommer in, att de på något sätt lurar sig förbi kontrollsystemet. Här hjälper sannolikt människans uppfinningsrikedom till, sätten att smugla in droger sägs vara många. Som nämndes tidigare är det ytterst små mängder det kan röra sig om, lätta att gömma men desto svårare att upptäcka. Detsamma gäller för vem som för in droger, alla sorters människor kan av olika anledningar tänkas ha motiv för att föra in. Hur hade man själv reagerat om en anhörig eller någon annan som står en nära hade sagt att antingen tar du in droger till mig, eller så riskerar jag att dödas? Mord på fängelser är inget omöjligt, tyvärr har det hänt mer än en gång.

6.2 Kontroll – idag och i framtiden

Foucault (1998) menar att metoder som möjliggör kontroll av kroppens verksamheter, som vidmakthåller en ständig behärskning av dess krafter och påtvingar dem en förening av fogligheter och nytta, utgör vad man skulle kunna kalla disciplin. Makten inom disciplinen är enligt honom inget utövaren äger, utan fungerar snarare som ett maskineri. Disciplinen börjar med att fördela individen i rummet, för detta finns det olika tekniker. Foucault diskuterar inrutningens princip i samband med disciplinering. För varje plats finns det en individ, för varje individ en plats. Det disciplinära rummet har en tendens att delas upp i lika många beståndsdelar som det finns kroppar eller beståndsdelar att fördela. Genom detta vill man förhindra att individerna försvinner utan kontroll, att de förflyttar sig utan bestämt syfte, att de klumpar ihop sig i formationer som är på en gång oanvändbara och farliga. Det gäller att hålla reda på vem som är närvarande och vem som är frånvarande, att veta var och hur man skall kunna leta rätt på individerna, upprätta nyttiga kommunikationer och bryta dem som inte är det, att i varje sekund övervaka vars och ens beteende, uppskatta det, belöna eller bestraffa det, mäta egenskaper och förtjänster. Detta kan ses som en metod för att få kunskap, behärska och utnyttja. De kontroller som utförs på en anstalt kan utifrån Foucaults synsätt sägas fylla två funktioner. Å ena sidan utförs kontrollerna i syfte att frånta de intagna otillåtna föremål, droger eller annat. Men å andra sidan kan man se det som en form av disciplinering då alla intagna tvingas underkasta sig kontrollerna.

6.2.1 Urinprov

KROD (2000) menar att urinprov för närvarande är den enda helt objektiva metoden att klarlägga om narkotika använts. Under år 2000 lämnade varje klient i genomsnitt urinprov var 13:e dag, men detta skiljer sig mellan anstalter och avdelningar beroende av typ av verksamhet. På Malmö- Kirseberg skall de som klassas som aktiva narkomaner lämna urinprov minst en gång per vecka, på motivationsavdelningen lämnar de intagna upp till tre gånger per vecka. Provtagningen sker på obestämda tider, när som helst under dagen kan de intagna anmodas att lämna. Just att urinprov tas på obestämda tider ser den kvinnliga vårdaren som positivt, då kan inte de intagna planera eventuellt drogintag utifrån tidpunkt för urinprov. Urinprov tas slumpvis, men misstänker personalen att någon kan vara påverkad kan de skicka vederbörande till urinprovskontroll. Efter permissioner lämnas urinprov och ibland efter att intagen haft besök.

6.2.2 Visitation av lokaler

Enligt KROD görs grundliga visitationer av celler och allmänna utrymmen i avsikt att upptäcka narkotiska preparat, alkohol, rymningsverktyg och andra otillåtna föremål, undersökningen av en cell skall även omfatta den intagnes personliga tillhörigheter. I förhållande till antalet genomsökta celler är fynden av narkotika få. År 2000 gjordes beslag i 0.7 procent av de genomsökta cellerna och i 0.4 procent av de visiterade allmänna utrymmena. Avdelningarna, de intagnas bostadsrum och de allmänna utrymmena, visiteras dagligen på Malmö- Kirseberg. Den kvinnliga vårdaren menar att detta även är en personalfråga –

”låg personal – låg säkerhet, kan man säga. Och så är det emellanåt, när det är låg personal så hinns det inte med att visitera lika grundligt som man kanske skulle behöva göra. Jag är ju fortfarande vårdare, jag skall göra en massa annat också, så tyvärr känner jag att vi har för lite tid och för lite personal för att göra det helt hundra.”

6.2.3 Andra kontrollåtgärder

CDG (2001) har lagt förslag om åtgärder inom strategiområdet säkerhet och kontroll. Målet är att minska förekomsten av alla icke- ordinerade droger och narkotiska preparat på anstalter och häkten. Detta mål föreslås uppnås bland annat genom inköp av narkotikahundar, dessutom vill man utöka antalet kontantlösa anstalter vilket man menar försvårar handel med droger. Malmö- Kirseberg är sedan ett antal år ett kontantlöst fängelse. Det finns även restriktioner för hur mycket guld de intagna får ha på sig, liksom för överföring av pengar mellan intagna. Man försöker även motverka pengatransaktioner i form av att byta saker genom att ge tillstånd, skall de ha in till exempel TV skriver personalen tillstånd som sitter på den intagnes anslagstavla. Den manlige vårdaren säger att man även försöker begränsa möjligheten för de intagna att göra affärer genom att de bara kan ringa vissa godkända telefonnummer. Även om det inte finns kontanter, menar den kvinnliga vårdaren att de intagna får betalt på andra sätt, kanske genom vänner och bekanta.

6.2.4 Kontroller i samband med besök

Spridning av droger inne på anstalt skall enligt CDG hindras genom att avdelningsvisa förtroenderåd skapas. Ytterligare ett sätt att motverka införsel av narkotika är att man på försök inför glasruta på ett begränsat antal anstalter, vilket ses som ett alternativ till bevakade besök eller att inga besök alls genomförs. På Malmö- Kirseberg kontrolleras besökare, de kroppsvisiteras inte men kontrolleras i register. ”Vi visiterar inte besökare, vi kan ju inte, barn

med blöja kan man ju inte visitera. Men alla intagna blir visiterade före och efter besök, men de kan ju ha svält eller stoppat upp,” säger den kvinnliga vårdaren. Om man misstänker att det föreligger risk för ett insmugglingsförsök, blir det antingen bevakade besök eller inga besök alls. Vid bevakade besök sitter en personal med under ett 30 minuter långt besök, så att inget kan lämnas över. Efter ett bevakat besök får den intagne lämna urinprov. Den intagne menar att

”framför allt kan man bara kontrollera till en viss del. När vi går upp efter besök blir vi visiterade, vi får klä av oss helt nakna. Och jag menar, skall du smugla in någonting så stoppar du upp det i häcken eller har det i munnen. För du vet ju att du skall visiteras, de går igenom kläderna grundligt också. Personalen kan inte veta om jag tar upp någonting, om de inte har hört något.”

Misstänker man ett insmugglingsförsök kan man sätta vederbörande på den så kallade tulltoaletten, en specialapparat med plastpåsförslutning. Genom detta kan man se om den intagne tar ut via bakdelen eller stöter upp det. Man kan även få tillstånd att göra en kroppsbesiktning, vilket utförs av läkare. En annan möjlighet är att åka till sjukhus och röntga dem, för att se om de har något i magen som de inte skall ha. Skulle det finnas något, sätts vederbörande på tulltoaletten.

Den manlige vårdaren menar att så länge det förekommer besök utan glasruta och permissioner, ”så kommer det in narkotika, det är bara att konstatera”. Glasruta vid besök har diskuterats fram och tillbaka under de senaste åren, han säger att man från statsmakternas sida ansett det vara inhumant och därför har det dröjt i det längsta. Den intagne ser inte en indragning av besök och permissioner som ett genomförbart alternativ. ”Det hade resulterat i att det hade hänt fruktansvärt mycket saker, våld, gisslandrama. Till slut hade det resulterat i att någon haft ihjäl någon vårdare för att komma ut.”

På en total institution uppkommer problem genom den ständiga konflikten mellan humana principer och institutionell effektivitet, menar Goffman (1983). Att ta bort möjligheten till besök och permissioner för de intagna hade enligt personalen kunnat effektivisera kontrollmöjligheterna. Samtidigt kan det inte ses som ett alternativ, för som Goffman menar är avstängningen från samhället hämmande för måluppfyllandet om målsättningen är återanpassning till samhället. Enligt Goffman kännetecknas den totala institutionen av en omfattande intern kontroll och dålig kontakt med omvärlden, anstalten reglerar det mesta av

de intagnas dagliga liv. Besök och permissioner kan ses som den enda koppling de intagna har till samhället, de enda tillfällen då de, åtminstone för en stund, blir oberoende av personalen.

6.2.5 Kontroll av de intagna

CDG (2001) menar att de föreslagna möjligheterna till utökad kontroll och säkerhet kompletterar de befintliga åtgärderna. Det som dock betonas är att säkerhetsarbetet skall bedrivas konsekvent, genomtänkt och kontinuerligt. Enligt CDG är det effektivaste sättet att minska efterfrågan på droger ett effektivt differentieringsförfarande kombinerat med motivations- och behandlingsinsatser. Om man misslyckas med detta återstår det näst bästa alternativet, att genom olika visitationstekniker leta reda på drogerna och därigenom förhindra att de kommer till användning. Skyddsvisitationer genomförs regelbundet på Malmö-Kirseberg, i syfte att kontrollera om någon har något gömt i kläderna. Om en vårdare i någon situation misstänker något kan denna visitera den intagne, om en kollega finns med. Kroppsvisitationer utförs på observationsavdelningen. Då får den intagne klä av sig och personalen visiterar kläderna för sig och personen i fråga för sig. Vad gäller kontrollmöjligheter menar den manlige vårdaren att Malmö-Kirseberg är lite speciellt, i och med personalens placering på avdelningarna. Personalen ser, hör och iakttar hela tiden de intagna är på avdelningen. Även avdelningarnas storlek har betydelse, då mindre enheter är lättare att kontrollera. ”Så hur man placerar anstalterna, hur man bygger, hur stora avdelningar man har, hur man placerar personal, allt detta spelar roll.” Den kvinnliga vårdaren kommenterar problematiken med att kontrollera:

”Jag kan väl tänka mig att om jag skulle vilja ha någonting, så hade jag sett till så att ingen fick tag i det. Och jag tror att de tänker likadant, och då ligger de ju steget före. För det är de som vet var det finns, och de vet vad de vill ha, men du som letar vet ju inte, du vet inte vad du letar efter, du vet inte var du skall leta, du vet egentligen bara varför- för att de inte skall få det.”

Den manlige vårdaren berättar att det tidigare fanns något som hette visitationspatrullen, som åkte runt på olika anstalter och jagade narkotikan. Visitationspatrullen lades ned under 1990-talet, det var besparingar och många anstalter lades ner. Han kommenterar CDG:s förslag genom att säga:

”Det är rätt lustigt, nu vill man införa hundarna igen, man vill ha en lokalt drogansvarig, så vi går tillbaka, pendeln svänger, nu skall vi liksom ta igen det vi har förlorat under 90-talet. De här tio åren har varit lite grann förlorade, för nu kommer man med förslag om hur vi skall komma upp i nivå igen. Och det är på ett sätt synd, varför rustade vi ner alltihopa?”

6.2.6 Reflektioner kring kontroller

Man kan anse att kontrollerna inte är tillräckliga, då det bevisligen förekommer droger på anstalt. Själva kontrollerna har sina begränsningar, bland annat sägs det att urinprov kan manipuleras på olika sätt för att inte ge positivt utslag. Kroppsvisitationer kan tyckas vara en grundlig form av kontroll, men utföraren får bara kontrollera det han kan se - han får till exempel inte be den intagne att öppna munnen. Kroppsbesiktning och tulltoaletten kan väl anses vara tillförlitliga kontrollmetoder, men i vilken utsträckning kan de användas? Att använda dessa rutinmässigt hade med all sannolikhet medfört problem – både vad det gäller de intagnas rättigheter och rent organisatoriskt.

Även hur ofta kontroller utförs kan anses ha betydelse för deras effektivitet. På de allmänna avdelningarna på Malmö- Kirseberg skall de som klassificeras som aktiva narkomaner lämna urinprov minst en gång per vecka. Dessa provtagningar sker i och för sig slumpmässigt, den intagne kan aldrig veta när han ombeds lämna. Men det lämnar ändå ett spelrum på flera dagar då de intagna ganska obehindrat kan syssla med droger.

Personalen har en kontrollerande funktion i det att deras uppmärksamhet och arbetet med de intagna kan leda till att droger, eller drogpåverkade, upptäcks. I en insändare i Sydsvenskan (011102) skriver en före detta intagen att även vårdarna borde vara föremål för drogtester, då deras drogfrihet är av lika stor betydelse för anstaltens säkerhet som de intagnas. Han hade tagit upp frågan med ledningen, som dock menade att det var onödigt då personalen ansågs vara kunnig i att identifiera ett missbruk. ”Att så inte är fallet kan jag med säkerhet hävda, eftersom jag vid ett antal tillfällen sett fångar, som varit uppenbart påverkade, tala med vårdare utan att detta föranlett några prover”. Den manlige vårdaren menar att personalens placering på anstalten kan betecknas som dynamisk säkerhet, att vara så nära den intagne att man märker när någonting är fel. ”Man märker när humöret svänger, man märker någon är trött på morgnarna. Man lär sig de intagna precis och hur de är, man vet hur humöret svänger och sådant, skulle då någon plötsligt ändra sig i det mönstret, då börjar vi fundera.”

Kapitel 7

7.1 Teori & resultat

Vad har min undersökning lett fram till? Jag har under studiens gång lyssnat till tre människor, som alla befinner sig på anstaltens arena – om än i olika roller. De agerar på olika sätt, med olika normer och värderingar och kulturer och handlingsmönster med sig i bagaget. Personalen har intresse av att förhindra drogtrafiken på anstalterna, medan åtminstone en del av de intagna har intresse av att den förekommer och fortsätter att förekomma. Deras svar har jag analyserat genom att ta hjälp av litteraturen, för att försöka förstå vad som döljer sig bakom detta fenomen och deras svar. Det har varit en resa som gett få exakta svar, utan snarare fött nya frågor.

Enligt Foucault (1998) har fängelset genom 150 år i princip bara förkunnat sitt misslyckande, snarare än att det getts några resultat som tyder på att dess verksamhet och system skulle fylla de mål som satts. Goffman (1983) menar att enbart avstängningen från samhället hämmar återanpassningen av de som är intagna på totala institutioner, han har inte stor tilltro till dessa institutioners rehabiliterande förmåga.

7.1.1 Droger och drogkontroller

Mitt syfte var dels att undersöka vilken funktion droger och drogkontroller fyller på kriminalvårdsanstalt. Vad kan jag då säga mig ha kommit fram till? Droger kan anses fylla en rad funktioner för de intagna och anstaltssystemet som sådant, liksom kontrollerna kan sägas fylla olika funktioner.

Vad kan man då säga att drogerna fyller för funktion?

Goffmans (1983) diskussioner kring den totala institution en anstalt utgör beskriver en mortifikationsprocess, ett långsamt dödande av den intagnes forna identitet. Vid intagningen skalas alla de objekt som tidigare utgjort hans så kallade identitetsutrustning av den intagne. Första steget är bytet till anstaltskläder menar Goffman, men efter hand går processen allt djupare in på själva personligheten. Avsaknaden av personliga ägodelar och förlusten av det egna reviret rubbar i sig individens uppfattning om sig själv, i och med att de objekt som individen tidigare kunde ”hänga upp” sin identitet på förloras. Men processen fortgår, man kan kanske säga att den flyttar sig från yttre till inre objekt. På den totala institutionen förlorar individen möjligheten att påverka sitt vardagliga liv, rutiner och tider fastställs av personal och ledning. Den intagne förväntas uppföra sig och bete sig utifrån fastställda mallar, mot

fastställda mål. Kontroller som till exempel kroppsvisitation tränger djupt in i individens privata sfär. För att hantera situationen menar Goffman att de intagna utvecklar olika anpassningsstrategier, allt från ett totalt undandragande i form av en fängelsepsykos till att ligga lågt och acceptera tillvaron. Dessutom menar Goffman att de intagna utvecklar det han kallar sekundära anpassningsbeteenden. Detta beteende är enligt Goffman ett sätt för den intagne att bevisa att han fortfarande är sig själv och har viss kontroll över omgivningen, genom handlingar som inte direkt utmanar personalen.

Goffman (1983) menar att anstaltstiden successivt dödförklarar individens gamla jag, identiteten försvagas. Utifrån detta kan man anta att droger fyller en funktion i det att de kan hjälpa den intagne att bibehålla en del av sin identitet. Genom att använda droger på anstalt kan den intagne upprätthålla sin missbruksidentitet, och därigenom delvis stå emot den process anstalten utsätter honom för. Att överlag befatta sig med droger kan även ses som ett sekundärt anpassningsbeteende, en handling som i och för sig bryter mot reglerna men som samtidigt inte direkt utmanar personalen.

Man kan se drogerna som att de kan fylla den intagnes inrutade vardag med ett visst mått av spänning. Även om man kan tycka att insatserna är höga, kan man tänka sig att det är förbundet med en viss spänning att försöka smugla in och/ eller att använda droger. Katz (1988) menar att drivkraften bakom mindre grova ungdomsbrott är just spänningsmomentet. Att inneha droger inne på anstalten kan ur Goffmans perspektiv även utgöra en personlig ägodel som personalen inte kommer åt, något som i sig kan ses som en identitetsupprätthållande handling.

Inne på anstalt kostar drogerna mångdubbelt mer än vad de gör utanför murarna, vilket gör droghandeln till en lukrativ verksamhet. Man kan tänka sig att den kontantlösa anstalten leder till en återgång till det gamla byteshandelssystemet, där drogerna kan utgöra en god bytesvara då dess värde kan anses vara relativt stabilt. Samtidigt leder droghanteringen till skulder, skulder som betalas på olika sätt. Den intagne menade även att drogerna ger den som har tillgång till dem en viss status.

Den intagne menade att en anledning till fortsatt missbruk på anstalt var att de så att säga inte hade något kvar utanför murarna, att deras sociala situation var krossad och vägen tillbaka till

ett normalt liv avskräckande lång. För dessa kan det tyckas att enbart behandling för missbruket inte är tillräckligt för att en återanpassning skall lyckas.

Mathiesen (1989:2) ställer inte vanmakt som maktens motstycke, utan menar att det är motmakt som utgör den andra polen i detta begreppspar. De intagna har få maktmedel till sitt förfogande officiellt sett, men drogerna kan ses som just ett maktmedel. Det kan kanske inte riktas direkt mot personalen, utan snarare mot systemet. Genom att korrumpiera kontrollmetoder och de facto smugla in droger, kan de intagna kanske ha en känsla av att de har makt över systemet. Dessutom kan man säga att denna makt sträcker sig utanför murarna, till langare, anhöriga och de som eventuellt står i skuld till den intagne. Ur Goffmans perspektiv kan man se drogverksamheten som ett sätt för den intagne att bibehålla förankringen och kontakten med yttvärlden.

Vilken funktion kan man säga att drogkontrollerna fyller?

De kontrollmetoder som används på anstalter har som officiellt syfte att förhindra införsel och innehav av droger och andra otillåtna föremål. Kontrollerna görs för att ordningen skall kunna upprätthållas och för att säkerheten för såväl personal som intagna i möjligaste mån skall kunna säkras.

Å andra sidan kan man se kontrollerna som en form av disciplin, något Foucault (1998) menar är en teknik för maktutövning. Disciplinen möjliggör kontroll av kroppens verksamheter, upprätthåller en behärskning av dess krafter och påtvingar den en blandning av foglighet och nytta. De officiella reglerna säger bland annat att en intagen är skyldig att lämna urinprov vid anmodan, en kontroll som utförs i syfte att kontrollera den intagnes drogfrihet. Ur Foucaults synsätt skulle man kanske dessutom kunna säga att urinproven utgör en disciplinering, kroppen kontrolleras liksom fogligheten. Foucault menar att fängelserna genom att de utsätter fångarna för fysiskt tvång framställer förbrytare, då han anser att detta vilar på maktmissbruk snarare än det officiella syftet att tillämpa lagarna och lära fångarna att respektera dem. Makten ligger enligt Mathiesen (1989:2) i det faktum att vakterna har makt över fångarna, i det att vakterna kontrollerar de belöningar och bestraffningar som finns. Förutom att urinprov utgör disciplinering i en renodlad form, utgör det samtidigt en möjlighet för maktdemonstration där de intagna inte har något att sätta emot. Reglerna är enkla, lämnas inget urinprov bestraffas den intagne.

7.1.2 Kriminalvårdsanstalt som socialt system

Andra delen av mitt syfte var att belysa kriminalvårdsanstalt som socialt system. Ett socialt system kan i sin vidaste definition beskrivas som ett system av handlande individer i samspel med varandra (Brante och Fasth, 1982). Det känns svårt att dela upp de olika delarna av mitt syfte, belysningen av anstalt som socialt system sker fortlöpande genom redovisningen. En anstalt kan ju sägas vara lite speciell i det att det är en formell tvångsinrättning, människor döms till fängelse för att sona sitt begångna brott. Personalen har en konkret makt, understödd av lagar och förordningar. De intagna kan kanske inte sägas ha reell makt, men för den sakens skull kan man inte se dem som "oskadliggjorda". Om man nått botten, om man förlorat allt, hur mycket drar man sig då för att till exempel utöva våld mot personalen om man blir tillräckligt retad eller uppgiven? Ordet jag osökt kommer att tänka på är terrorbalans, aktörerna på anstaltens arena handlar och fungerar i balans och under till synes vänskapliga former. Men hur påverkar de outtalade maktmedel båda sidor har till sitt förfogande, hur mycket påverkar det relationer och sociala fenomen i anstaltens dagliga liv? Jag kan inte finna svar på frågan, men anser att jag funnit belägg för att frågan åtminstone kan vara befogad.

7.1.3 Slutsats

Vad kan man då dra för slutsats av detta? Min slutsats blir att det droger och drogkontroller symboliserar är brickor i det maktspel som pågår innanför murarna. Enligt Foucault är alla relationer maktrelationer. Men ingenstans kan man väl säga att det blir så tydligt vem som har makten och vem som *inte* har det, som i just relationen mellan personal och intagen på anstalt. Den intagne är utlämnad åt den totala institutionen, dömd av rättsväsendet och samhället. Foucault (1998) betecknar disciplinen som ett maskineri som bearbetar individen tjugofyra timmar om dagen, dag efter dag. Makten behöver inte nödvändigtvis uttalas, den finns där tydligt dallrande i luften ändå. Samtidigt menar Sykes att anstaltens makt inte baseras på auktoritet, varför den i mångt och mycket är verkningslös. Därför har de intagna utrymme att utveckla det Goffman (1983) betecknar sekundärt anpassningsbeteende, ett sätt att sätta sig upp mot makten utan att i egentlig mening ifrågasätta den.

7.2 Författarens reflektioner & slutdiskussion

Hur drogerna kommer in verkar i huvuddrag vara tämligen klart, de intagna smuglar in droger de haft med sig efter permissioner eller fått via besökare. Det kan tyckas att om man vet vägen, borde det inte vara svårt att stoppa det. Dagens kontroller är tydligen inte

tillräckliga, eller tillräckligt effektiva, men vad skall man göra istället? CDG menar att den ultimata metoden för att bekämpa narkotikaproblemet är genom att minska efterfrågan. Detta skall ske genom att alla intagna med missbruksproblem skall motiveras och behandlas. Samtidigt verkar det som att CDG är medvetna om att de inte kan förvänta sig en 100-procentig uppslutning, varför de omotiverade skall placeras på de föreslagna väntanheterna. Det känns för mig som om legaliseringsdebatten och den uppgivenhet man kan märka över narkotikasituationen lett till att man skärper det förebyggande arbetet inom kriminalvården. CDG menar att förr eller senare hamnar de flesta missbrukare inom kriminalvården. Det kan för mig kännas som att man först låter människor falla igenom det genom besparingar uttunnade samhällsliga skyddsnetet, där missbrukare som vill ha vård under frivilliga former inte alltid kan förvänta sig att få det. När de slutligen nått botten, när fängelsets tunga port slagit igen bakom dem, då drar man åt tumskrubarna. Då skall man arbeta med motivation och behandling, och man kan tänka att även om motivationen en gång funnits där är den kanske inte så lätt att locka fram just i den miljön. På väntanheterna föreslås att de intagna inte skall få några utevistelser eller möjligheter att ta emot besök – de omotiverade skall till varje pris motiveras.

Hur kan man kontrollera en anstalt mot droger? Det som slår mig är att det är år 2001, en uppsjö av teknik och forskning finns tillgänglig. Till exempel talas det om att ett enkelt salivprov i framtiden skall kunna ersätta dagens blodprov, vilket för mina tankar till om det finns någon forskning vad gäller nya metoder för drogkontroller? Tänk om man istället kunde låta de intagna spotta i en mugg för att kontrollera drogfriheten. Det tycker jag inte borde upplevas som kränkande eller förnedrande, åtminstone inte i jämförelse med dagens metoder. För jag tror att om man skall kunna gå vidare mot drogfria anstalter, så krävs det nya testmetoder. Det krävs metoder som inte upplevs kränkande och förnedrande för individen. Nya, enklare metoder skulle kunna utföras mer regelbundet och systematiskt, än dagens relativt tids- och personalkrävande urinprov. Dessutom skulle kontrollerna kanske just genom att de inte upplevs kränkande, inte länge ha samma attraktionskraft vad gäller att försöka korrumpas dem? Alla intagna skall lämna urinprov. Vad har de att sätta emot detta system? Inget. Vägrar de blir de bestraffade med tidstillägg. Ett sätt att "jävlas" är med hjälp av drogerna. Det kan kanske vara värt att lämna ett positivt urinprov och ta konsekvenserna, bara för att veta att man för en gångs skull och på ett sätt har övertaget. Kriminalvården borde kanske satsa mer pengar på forskning och utveckling istället för på ökad repression?

Fängelse som straffform. Om man försöker leva sig in i hur det skulle vara att vara intagen, då har man svårt att förstå hur det kan göra någon människa gott. Och man kan verkligen känna hur Goffmans mortifikationsprocess startas upp- som en irreversibel kemisk reaktion. Men vad finns det för alternativ till fängelset? Brott måste bestraffas, samhället kan inte acceptera brottsliga handlingar. Samtidigt kan jag tycka att det är narkotikapolitiken och – lagstiftningen som ”ställer till det”. Klassas man som missbrukare inom kriminalvården, en vid definition som Ni kanske minns, skall fängelsestraffet avtjänas på en sluten anstalt. Öppen anstalt eller intensivövervakning med elektronisk kontroll (den så kallade fotbojan) anses inte vara något alternativ för missbrukaren. De öppna anstalterna redovisar en beläggning på 66 procent enligt den manlige vårdaren, medan de slutna sägs vara fullbelagda. För mig känns det som att det man gör - genom skärpta straffskalor och utökade antal straffbara handlingar när det gäller narkotika - är att flytta en del av de problem man inte kan lösa ute i samhället, in på anstalterna. Drogverksamheten flyttar även den innanför murarna, där man inte heller kan lösa problemet.

Källförteckning

- Berger, Peter L (1998). Invitation till sociologi. Ett humanistiskt perspektiv. Stockholm: Rabén Prisma.
- Bml – Bonniers multimedia lexikon (1998).
- Brante, Thomas och Fasth, Eva (1982). Termer i sociologi. Innebörd och sammanhang. Stockholm: Liber Förlag.
- Carlquist, G. (1935). Svensk uppslagsbok. Malmö: Svensk uppslagsbok.
- CDG – Kriminalvårdens centrala beredningsgrupp i drogfrågor (2001). Insatser mot narkotika. Delrapport 1- sammanfattande förslag till åtgärder, oktober 2001. www.kvv.se.
- Christie, Nils (1993). Kriminalitetskontroll som industri. Mot GULAG, vestlig type? Oslo: Universitetsforlaget.
- Dahlgren, Lars och Kristiansen, Arne (red.) (1994). Moderna klassiker och socialt arbete. Rapport nr 38, Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.
- Eriksson, Robin (2001). ”*Drogetesta de kriminalvårdsanställda*”, Sydsvenska Dagbladet 011102.
- Eriksson, 227 (2001) ”*Utan bostad är frigivna fångar chanslösa*”, Sydsvenska Dagbladet, 011004.
- Foucault, Michel (1998). Övervakning och straff. Lund: Arkiv Förlag.
- Goffman, Erving (1983). Totala institutioner. Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Goldberg, Ted (1995). *Några frågor föranledda av den svenska narkotikapolitiken*. Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap, 82(1995):3, s 177- 192.
- Goldberg, Ted (2000). Narkotikan avmystifierad. Ett psykosocialt perspektiv. Solna: Academic Publishing of Sweden.
- Katz, Jack (1988). Seductions of Crime. Moral and sensual attractions of doing evil. New York: Basic Books Inc. Publishers.
- Klemme Nielsen, Morten (2000). Föreläsning ”Straffrätt” 000510.
- KROD- Kriminalvårdens Redovisning Om Drogsituationen (2000). www.kvv.se.
- Mathiesen, Thomas (1989:1). Den dolda disciplineringen. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Mathiesen, Thomas (1989:2). Makt och motmakt. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Morner, Marco (2001). Narkotikapolitik på drift. Artikel i Socialpolitik nummer 2, 2001, s 12- 14.

Repstad, Pål (1998). Sociologiskt perspektiv i vård, omsorg och socialt arbete. Lund: Studentlitteratur.

Trost, Jan (1997). Kvalitativa intervjuer. Lund: Studentlitteratur.

Wennberg, Suzanne (1998). Introduktion till straffrätten. Norstedts juridik AB.

Östnäs, Anders (1999). Föreläsning "Sociologiska teser" 991015.